

Az Alföld néprajzi kutatásának kérdései és problémái.

Amikor felmerül annak szüksége, hogy az Alföld néprajzi kérdéseit és feladatait boncolgassuk, csaknem olyan nehézségek előtt állunk, mintha az egész magyar néprajz vajdódo kérdéseit és problémáit vennénk sorra azzal az elhatározással, hogy azokra feleletet adjunk és homályos részleteiben megnyugtató világosságot teremtsünk. Kevés kivétellel minden itt felbukkanó gondolat a magyar néprajz egész területére vonatkozólag is felmerül, legfeljebb egyik-másik esetben fokozottabb táji kíváncsisággal.

Néprajzi munkásságunk első nagy szemléje: A Magyarság Néprajza négy hatalmas kötetére voltaképpen csak a rendszerezés első munkáját volt hivatott megvalósítani, s az „Ajánlás” maga hivatkozik a tennivalók sokaságára.¹ Ha tehát egyik nagytájunknak, az Alföldnek rendszeres néprajzi feltárásáról van szó, a magyar néprajzi kutatás iránt támasztott további követelményeknek ezen belül is érvényesülniök kell mind a látásmód vagy módszer, mind az anyaggyűjtés és a feldolgozás terén, hogy végső célunkat, az alföldi népelet műveltségi organizmusának törvényeit megismerjük, s az egyetemes magyar népi műveltséghez fűződő korrelációit feltárjuk. Hogy ezen tevékenységünk közben etnológiai érvényű eredményekről is beszámolhatunk, szaktudományunk mai elvi álláspontja alapján természetesen tartjuk.

Ha a néprajzi munka területét tárgyi és szellemi alapon tekintjük is át, ez tisztán munkahipotézis kérdése. Viszont mindenben a teljesség megvalósítására kell törekedniünk, s ezért a népi műveltség kutatásában azokat az elveket követjük, amelyek a tudomány mai álláspontja alapján elfogadottak, és biztosítják a műveltség organizmusára egyes megnyilvánulásainak is szinopszisban való látását.² Ezért az Alföld népi műveltségét mindig történeti, földrajzi, társadalomtudományi és lélektani együtthatással szemléljük. Külön gazdasági szemléletet érvényesíteni szükségtelen.

Történeti szemléletünknek mindenképp abban kell megnyilatkoznia, hogy alföldi népünk műveltségének jelenségeit és vonásait származásuknak és múltjuknak megfelelően osztályozni tudjuk. Céjja mégsem az organizmus elemekre bontása, hanem inkább annak

¹ A Magyarság Néprajza, Bp. 1933—37. I. 12. l.

² V. ö. Adolf Bach: Deutsche Volkskunde, Leipzig, 1937.

bármely időben, mindenkor tudatos strukturális és funkcionális megértése.

Természetesen nemcsak a műveltséget vizsgáljuk mint terméket, eredményt, hanem összes tényezőivel együtt magát a művelődés folyamatát is, így ezen a ponton kapcsolódik be módszerével a történeti néprajz, amely a népi kultúrát egy meghatározott időszakban vagy időpontban, egy meghatározott közösségben, kiterjedésben vizsgálhatja sztatikusan, azaz relatív nyugalmi állapotában és dinamikusan, vagyis az állandó változás folyamatában, amikor fejlődés és visszaesés egyaránt előfordulhat. Az előbbi vizsgálati cél elsősorban leíró, a másik fejlődéstani vagy élettani jellegű. Nagyon tanulságos lehet pl. a községi tanácskönyvek egy vagy tíz évet felölelő anyagának feldolgozása csak azért, hogy a jelzett időben mi a jellemző az illető közösség műveltségére, úgyszintén egy nagyobb időszak áttekintése minden segédeszköz bevonásával annak megállapítására, hogy a közösségen belül a művelődés folyamata hogyan haladt előre, a műveltség hogyan gyarapodott, alakult, mit fejlesztett és miért, miben vesztett és miért, stb., vagyis a műveltség élettanilag hogyan viselkedett. Jóllehet a történeti néprajz a múltban jár, mégis a jövőbe néz, mert célunk vele éppúgy, mint történeti szemléletünkkel: a ma minél maradéktalanabb megismerése.

Közhatóságok és egyházak levéltárainak rendszeres áttanulmányozása elősegíti a történeti megismerést, szóbelileg pedig multhatatlannul sürgős a legidősebb nemzedék, a 80 évesek halogatás nélküli kikérdezése, mert ők még a nagyapáiktól kapott emlékezéseikkel a XVIII. század végig élő hidat jelentenek. Bár az írás becses, a hagyomány szóbeli elsőbbségét vitatni mégsem lehet.

A népi műveltség *földrajzi* szemlélete alapján tudjuk, hogy a táj és a műveltség megnyilvánulása szoros kölcsönviszonyban van egymással. A táj bizonyos mértékben maga is meghatározza az életformákat, de a táj életét is a benne élő emberek műveltsége.

Alföldünk esetében a tájtörténet mind fizikai, mind emberföldrajzi szempontból kézzelfoghatólag bizonyítja ezt a kapcsolatot.³ Bár önmagában kultúrmorfológiailag is rendkívül tanulságos a népi műveltség alföldi megnyilatkozása, a nagytáj számtalan kistáján, vagy ettől is eltekintve a műveltség dinamizmusának különféle kisugárzása és útiránya, sokkal tanulságosabb és igazabb esetünkben, ha a táj fogalmát szociológiailag értelmezzük. Így jutunk el az etnikai (táji) csoportok kérdéséhez.⁴ Bizonyos tehát, hogy a műveltség térbeli vizsgálata legeredményesebb lehet akkor, ha azt részeiben és egészében egyaránt történetileg kifejtett, tájilag kötött társadalmi szervezet sajátjaként fogjuk fel. Az egyes csoportok műveltsége ugyan nem kü-

³ L. Bulla Béla és Mendöl Tibor tanulmányait a Szentpétery-Emlékkönyvben, Pécs, 1938.

⁴ Viski Károly: Etnikai csoportok, vidékek. Bp. 1938, 1—2. l.

lönül el élesen egymástól, csak bizonyos határjelenségek vannak közöttük, s valamennyi alföldi etnikai csoportunknak még népmozgalmi eredetétől eltekintve is sajátos alföldi jellegű műveltsége van.

A különböző történeti okok miatt Alföldünk népessége kerántsem mutat folytonosságot a honfoglalás óta. A mongoljárás, a hódltság, a felszabadító háborúk az eredeti lakosságot állandóan helyzetváltoztatásra kényszerítették, sőt részben kipusztították. A mástáji magyarok és idegenek beköltözésével az Alföld népi állománya még tarkább lett. E szerint tehát nemcsak hogy a műveltség változása nem mindig a fejlődés irányában haladt, de e mellett egyes csoportok népmozgalmi úton mástáji jellegekkel helyezkedtek el kezdetben. Részint a tájhoz mindig alkalmazkodó életforma, részint az itt átvészelt csoportok hatása azonban a különbségek jórésztét eltüntette s innen van, hogy pl. a palóc eredetű telepések műveltségében is jobbára csak a nyelvjárás mutat az átlag alfölditől lényegesebb eltéréseket, de erősebb vegyülés esetén még a nyelvi különbségek is elsimulhatnak.

A Jászság újabkori etnikai kialakulása különösen jól világítja meg az alföldi műveltség beolvasztó erejét. Jól tudjuk, hogy a XVII. században újrálelt Jászságban az országnak jóformán minden részéből akadtak telepések, különösen nagyszámmal a Felvidékről.⁵ Mégis az autonómia, a gazdasági érdek, a vallás egyezése, stb., hamar egységessé formálta a telepéseket, jellegzetes alföldi megjelenéssel (csak a nyelvi árnyalat tűnik esetleg fel). Hasonló a Kiskúnság helyzete is; lakóinak tekintélyes része ugyancsak a XVII. században Baranyából költözött be, számarányuk 1699.-ben helyenként igen nagy (Halason 70%⁶). Nyelvükön kívül ma már semmi sem mutat eredetükre, de hogy a XVIII. században sem látszik több, azt is tudjuk. A kertés városrendszer, a tanyásodás, az építkezés már legalább 250 éve alföldi vonalon fut. Orosháza ma szintén tiszta alföldi jellegű község. Még nemzetiségeinken is meglátszik sokban, különösen ösfoglalkozási, építkezési, táplálkozási viszonylatban az alföldi műveltség hasonító ereje.

A földrajzi jellegű vizsgálatoknál mindig legyen szemünk előtt az alföldi műveltségnek a tájhatáron túllépő dinamikus volta is. Ez a Dunántúl felé elég közismert s hogy az Erdély szélén fekvő Partiumot mennyire áthatotta, többször beigazolódott.⁷ Hogy a régmúltban így volt-e, nem tudjuk, de az utóbbi száz esztendőben egyre jobban észrevehető. Különösen a gazdálkodásban feltűnő, s bizonyosan az Alföldön megindult nagy mezőgazdasági fellendülés hullámaiként ért oda. A ló gazdasági súlya, a nyomatás, a kaszával-aratás, egyes

⁵ Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Bp. 1942, 164—209. 1.

⁶ Orsz. levéltár: U. et. C. Fasc. 4. No. 71. 263—74. 1.

⁷ V. ö. pl. Györffy István: A feketekörös-völgyi magyarság települése. Idézve a szerző Magyar nép—magyar föld c. gyűjteményes kiadásából. Bp. 1942, 352. 1.

termelvények és munkamódok, de még szellemi javak is sok helyen szinte évek pontosságával keltezhetők. Ez a hatáshullám folyamatban van.⁸

A népi műveltség gyarapításában és alakításában a *népi társadalom* minden rétege résztvesz, annak foglalkozás-, korszerinti, nemi, világnézeti, stb. csoportjaiban, s emellett természetesen az egész nemzeti társadalom, ezért a népi műveltséget mindig *társadalomközi helyzetében* kell megvizsgálnunk. Ez azonban nemcsak az alászállás tényére, hanem az alulról felkerülés valóságára is vonatkozik.

Ez utóbbi folyamatok még koránt sincsenek kimerítve, s még bő lehetőség áll a társadalomközi kapcsolatok kutatására. Ezenkívül egyre erősebben jut szóhoz a népi *egyéni alkotás ténye*. Napjainkban különösen a mesekutatásban merült fel erőteljesen az egyén szerepének tisztázása⁹, és bizonyos, hogy e téren még sokat vitatkoznak,¹⁰ de a népi alkotó egyéniségek jelentősége kétségtelen. Igaz, hogy ők individuumok, de munkásságuk a közösségé, tehát voltaképen az egyéni alkotókat sohasem lehet kiszakítani a kollektívumból, s alkotásaikat, eredményeiket is csak addig tartjuk számon a népi állományban, ameddig azokkal a közösséget szolgálják, de ezt akkor is, ha a társadalomközi felfeléívelésben az első befogadó a népi egyén eredeti közössége volt.

Ezen a téren még számos teendőnk van. Különösen értékes eredményeket várhatunk alföldi viszonylatban a gazdasági úttörők egyéniségének és hatásának felderítésében. A „homok hősei“ közül jól ismerjük B. Tóth Ferenc nagykőrösi, Csókás József kecskeméti gazda jelentőségét,¹¹ de még számosan vannak, akiket nem fejtettek ki személy szerint a nép névtelen soraiból. Ilyeneknek köszönhetjük jórészt mindazt az eredményt, amely Alföldünk népi gazdálkodásának fejlődésében megvalósult. Értékes egyéniségek továbbá a faluszervezők, telepítők, a felebaráti közösségek vezetői,¹² a munkaszervezők (bandagazdák, stb.), az emlékeiket gyakran terjedelmes memoárokbá összefoglaló irogató öregek, akik a hagyomány szóbeliségét az írásbeliség síkjára viszik át, az ezermesterek, akiknek néhány alkotása helyet kapott a népi technikában, az alkotó típusú mesefák, nótaköltők,¹³ stb. A kollektívum érdeke alapján tehát nemcsak lehet, de kell is a nép egyéniségeit és hatásait nyomozni.

Szép feladat lenne egyszer megállapítani, hogy a népi társadalom sajátos történeti szakaszaiban hogyan „él“ az egyidejű népi mű-

⁸ Saját megfigyeléseim Ugoesa és Szilágy vármegyéből 1942–44-ben.

⁹ Ortutay Gyula: Fedics Mihály mesél. U. M. N. Gy. I. Bp. 1940. — Dégh Linda: Pandur Péter meséi. U. M. N. Gy. III.—IV. Bp., év nélkül.

¹⁰ Korompay Bertalan: Népköltési kiadványainkról, Ethn. 1941, 176—77. l.

¹¹ Gesztelyi Nagy László: A homok hősei. Kmét, 1938.

¹² Bálint Sándor: Egy magyar szent ember. Bp. Magyar Népi Irások é. n.

¹³ Kiss Lajos: Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. Debrecen, 1927. Nótás Szabó Pált ismerteti.

veltségben, hogyan alakította, gyarapította, hanyatlásaiban hogyan követte a visszaesés, fellendülésében miként követte azt műveltségének fejlődése.

Volna azonban egy méginkább elvégzendő feladat, amely napjainkban mégjobban aktuális. Az Alföldön a tanyásodás megnövekedésével voltaképpen előállt a népi társadalmi kötelekek bizonyos fokú lazulása, amely többé-kevésbé már a kétlakiság esetén is bekövetkezik, méginkább a teljes kintlakáskor. (Ujabban a tanyai olvasóköri, egyesületek már valamennyire áthidalják ezt a szakadást.) Tudjuk, hogy a tanyai nép műveltsége és általános magatartása eltérő a helységbeliektől. Érdemes lenne a tanyákon folyó népi társadalmi élet alapján annak a hagyományos népi és a polgári műveltséghez való viszonyát feltárni. E munka kapcsán megelevenedik előttünk az abszolút és adaptabilis reliktumok helyzete, mert a tanya a városban már használatból kiment tárgyak, sőt elkallódó szellemi javak végső menedékhelye, melyek itt még ideig-óráig élnek, vagy életre kelhetnek. A tanyavilágnak ez a hagyomány-mentsvár mivolta a népi műveltség változásszakaszainak törvényit is megmutatja.

Az előbbi szemléleti alapok mellett vizsgálatainkban végül a *lélektani látásnak* is erősen érvényesülnie kell. Meg kell értenünk, hogy az örök emberi, a primitív gondolkodás milyen erős alapja még mindig népünk lelkiségének, és meg kell vizsgálnunk, hogy az etnikai csoportok, társadalmi és foglalkozási rétegek, vallásos tömörülések világnézeti és felebaráti közösségeinek lelki megnyilvánulásai hogyan jelentkeznek a népi műveltségben. Végső fokon meg kell határoznunk a „táji lelkiség“, az „alföldi lélek“ mibenlétét, amely az egyetemes magyar lelkiség sok vonásának magábanfoglalása mellett a többtől elkülönítő jegyeket is tartalmaz.

A teljes látásra törekvés vezet bennünket, amidőn a továbbiakban áttekintjük az egyes néprajzi munkaterületek problématicáját, és megkísérelünk rámutatni arra, hogy különösen mit és hogyan lehet felkutatnunk. A részterületek kifejtésének mértéke, s ezeken belül a kérdések és feladatok mennyisége és minősége természetesen nem lehet arányos, mert mindezekben a tervező a maga érdeklődésénél fogva is kötött helyzetben van. A hézagosságot főként a gyakorlati kutatás szünetei meg, ennek a sikerét pedig a munkaszervezés és a részletteendőik elmélyedő lerögzítése biztosítja.¹⁴

Néprajzi feladataink egyik legfontosabbika a *néplélek, a népi szellemiség* kutatása. A néprajzban ezt eddig általában nem tekintették idevágó feladatnak, s annyira határozatlan volt a helye, hogy

¹⁴ Meg kell jegyezniünk, hogy a könyvészeti utalásokat a legkevésbé csökkentettük, mert a részletek iránt érdeklődő a közismert néprajzi összefoglalásokban és mutatókban a legtöbbször elég útbaigazítást kap. Az egyes alföldi néprajzi irodalom összeállítására nem célja e tanulmánynak. Az elgondolásokban viszont a szerző a maga eddig nem publikált tapasztalatait és törekvéseit is igyekszik közreboesítani.

vagy kizárólag a lélektan körébe utalták, vagy társadalomtudományi kérdésnek tekintették, de a legnagyobb baj ott van, hogy alig foglalkoztak vele. Az a néhány tanulmány vagy vázlat, amely ezt a témát megpendítette, vagy a külföldi kutatások eredménye alapján kísérelt meg szórványos jelenségeket idegen kategóriákba beszorítani, vagy általánosságokba fúló részletmagyarázatokat ért el. A népi szellemiség, a néplélek kutatása mai felfogásunk szerint elsőrendűen néprajzi feladat. Területe nem szűkülhet le csak a tiszta lélektani kérdések bogozására, hanem a nép lelkeségi és szellemiségi tartalmát és tulajdonságait hivatott feltárni, mintegy filozófiai alapot szolgáltatva a nép művelődésének és műveltségének, valamint a közösségek és a népi egyéniségek társadalmi életének igaz megismerésére.

Mint hogy az előzményeket alig lehet figyelembe venni, legelőször módszert kell megállapítani. Ez viszont nem könnyű feladat. A néprajzi irodalom elég gazdag ahhoz, hogy a kísérletezőnek kiindulásához segítséget nyújtson, de éppen itt, ahol elsősorban a gondolkozás, a lelki élet ezen belül az élmények analizisére van szükség, a mélyebb tájékozódásra csak a nép egyedeivel és csoportjaival való legbensőbb személyi kapcsolat és közvetlen megfigyelés vezethet célhoz. Ezt a munkát egyébként olyan kutató végezheti, aki filozófiailag és néprajzilag egyaránt képzett. Minden néprajzos tud ugyan részletekben hasznos adatokkal szolgálni, de e kettős megszorítás termelheti ki azokat, akik a módszert tökéletesítik és segítségével a megfelelő anyag birtoklásában rendszert tudnak alkotni.

Tapasztalataink és kísérleteink alapján nyugodtan állítjuk, hogy népiünk töredezetten is hagyományos nevelése és szemlélődő terméskete exakt leszűrődéseket is hoz létre, melyek elmélyülő beszélgetések során kitűnően felgyűjthetők és rendszerezhetők. Az ország több táján végzett effajta kísérleteinkből már előre is érzik, hogy a magyar nép, illetve táji csoportjainak filozófikus készsége valóság, s hogy mind egyetemében, mind részeiben — vallási, társadalmi stb. eltérések ellenére is — körvonalazódik népiünk gondolkodási-lelkeségi egysége.

Az elsőrendű feladat ezen a téren egy olyan szempontrendszer felállítás, amelynek segítségével a kutató általános filozófiai műveltsége mellett is mintegy azonosulva a néppel, annak saját élete szerint fontos lelki-szellemi vonásait megfogni és kutatni tudja. Ezen a téren úgynevezett „mélyfúrásokat“ lehet kezdeni az ilyenfajta főtémákról, mint az élet és halál a nép viszonylatában, metafizikai és transcendens vonások élményi ereje, az érzelmek, indulatok testi és lelki lefolyásának magyarázatai (konkretizálva pl. a jóssággal összefügg a szív, a haraggal a vér és epe működése stb.). Az előzőekben, bár szokások, babonák és varázsló cselekmények megléte és az azokkal való élés sokat segít előre, mégis a lényeg az élményi, átélési alapon kifejlő momentumok elvont magyarázata, tehát a törvényalkotás megkísérlése. Ez azonban az a végső cél, ahova csak hatalmas anyag gyűjtése után juthatunk

el. A lelkeségi-szellemiségi kutatás rengeteg részletkérdése tárja majd fel hitelesen a *népi jellem* kérdését is.

Tekintve, hogy az Alföldön a népcsoportok, etnikumok hatalmas szövevénye él, a felvetett kutatási terület megdolgozása tanulságosabb lenne, mint más, homogénebb emberanyagú nagytájon. Azonkívül Szeged filozófiai és lélektani tanszéki ellátottsága kedvező, a főiskolai hallgatóság ilyenirányú nevelése alkalmas indíték lehet ennek a munkának a megszervezésére.

Az előzőekkel erősen összefüggésben van a *vallásos néprajznak* a vizsgálata. Mai megfogalmazása szerint ez a tárgykör magában foglalja mindazokat a néphagyományokat, amelyek az egyházzal bármely kapcsolatban vannak, tőle származó átvételek, vagy bár eredetileg nem onnan valók, de egyházas jelleget nyertek.¹⁵ Az eddigi munka nagyjából ez alapon épült fel, a liturgikus, szimbólikus hagyományok, szokások jobbára ünnepköri elrendezéseként. Fontos teendő azonban az egész munka értelmét megadó hitbelségi és vallásélményi alapok kutatása: a népi vallásfilozófia megfogalmazása, mely felekezetenként egyben-másban eltérő eredményeivel az egyetemes magyar népi vallásosságot hivatott feltárni. A közösségi élet és műveltség mindeddig egyik legfontosabb ható, alakító és alkotó tényezője a vallás, illetve a felebaráti közösség, mely magának a népi etnikumnak is egyik alapja.

Az egyes felekezeteken belül maradványok a római katolikus vallásos néprajz szép kezdetei után egyre ismertebbé válik, habár kiváló kutatója még sok feladatot vél megoldani.¹⁶ Református részről minden vallási néprajzi kutatás mégcsak a kezdeteknél tart.¹⁷ Itt először mélyre kell nézni a történeti forrásnak, hogy a közelmúlt vagy a ma állapotát helyesen értelmezni és analizálni lehessen. Jelentősége több, mint aminek látszik, csak a hozzá nem értő tartja szürkének a ref. vallási néprajz anyagát, de egészen más a véleménye annak, aki már foglalkozott vele, tehát az Alföld nagy népi református tömegeinek kutatását nem hanyagolhatjuk el. Az evangélikusságnak területünkön alig néhány magyar, de tekintélyes számú német és tót egyházközsége van. Kutatásuk azért is érdemes, mert valamennyi telepítés útján került az Alföldre, és előbbi környezetük hatása vagy a magukban maradás ténye sok tanulságot mondhat el. A protestáns felekezetek vallásos néprajzi kutatásakor egyébként szigorúan meg kell különböztetnünk az egyes korbeli és származási rétegeket, pl. 1. a primitív gondolkodás emlékeit, 2. az ősvallási elemeket, 3. a középkori hagyományokat, 4. a reformáció első két századából való maradványokat, 5. az

¹⁵ Hans Naumann: Prolegomena... Jahrb. für hist. Volkskunde. Berlin, 1925, 21—27. l.

¹⁶ V. ö. Bálint Sándor: Népiünk ünnepei. Bp., 1938.

¹⁷ Illyés Endre: A magyar ref. földművelő nép lelki élete. Szeged, 1931 és A magyar ref. földművelő ifjúság lelkigondozásának tört., Debrecen, 1936.

— Márkus Mihály: Ev. néphagyományok. Ker. Igazság, 1941, 161—64. l.

újabb kor egyházi gyakorlatából kifejlődő vonásokat, nehogy összefüggésük kritikátlan kezelése zavart támasszon.

Magyar részről mindezekig, annak ellenére, hogy különösen az Alföld keleti részén nagyszámú görögkatolikus magyar él, az ő vallásos néprajzuk iránt nem nyilvánult meg érdeklődés. Ha ezúttal történeti hátterüket nem is vizsgáljuk,¹⁸ mindenesetre rá kell mutatnunk rendkívül színes és mozgalmas vallási életükre, ezt azonban csak úgy lehet eredményesen tanulmányozni, ha a kutató alaposan tájékozott a keleti egyház tanaiban, liturgiájában, szokásaiban, emellett ismerős azokkal a távolabbi nemzetiségi vonatkozásokkal, amelyek a magyar görögkatolikusokkal némiképpen összefüggésben lehetnek. A görögkatolikus vallási expanzió népi vonatkozásban tekintélyes, egyes kegyhelyek pl. Máriapócs, másvallású tömegeket is vonzanak. Kívánatos lenne Hajdúdorognak, mint régóta legönállóbb és legnagyobb magyar görögkatolikus helynek, s innen kiindulva Észak- és Délkeletnek tartva a legszélsőbb magyar görögkatolikus vidékeknek feldolgozása.¹⁹ Az Alföldön élő jobbára városlakó görögkeletiek inkább a társadalomtudományi érdeklődés területére tartoznak, a falusi nemzetiségek azonban tudományos szempontból érdekelhetnek bennünket. Végül sort kell keríteni az egyes elismert felekezetekre (baptista) és szektákra (nazarénus, jehovista, adventista stb.), melyek vallásos közösségein belül a műveltség is nézeteik hatása alatt áll, s ennek a kölcsönviszonynak felderítése nem lehet kizárólag társadalomkutatói feladat. Az északkeleti és erdélyi baptizmus ezenkívül nemzetiségi művelődési kölcsönhatások és az asszimiláció szempontjából is fontos kutatási lehetőség.

A felekezetek szerinti részletkérdések mellett megvizsgálandó a felekezetközi viszonyok jelentősége is, különösen a vegyes vallású területeket illetőleg. Itt nemcsak az a kérdés, hogy bizonyos felekezeti csoportoknak az egyházi és vallási élete milyen értékű és érvényű saját közösségük műveltségi, magatartási terén, hanem hogy a népi úton egymáshoz átkerült nézetek, gyakorlatok milyen hatással vannak a másikéra. Vegyes vallású falvakban a lelkesek nem egyszer észlelnek híveiken katolikus vagy protestáns vonásokat, a néprajz-lélektani kutató ugyanígy állapíthat meg tényeket, pl. a szentelmények kölcsönkérése, áhítatformák átvétele stb., s ezek tisztázása nélkülözhetetlen. Végül talán nem volna meddő azt is megtudni, vajjon a középkori keresztény univerzalizmus gondolata teljes mértékben, felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül, vagy esetleg differenciálódva hogyan és mennyire él népiünkben.

A *népköltészet* vizsgálata során sok a teendő, hiszen műfajilag rendkívül gazdag terület, s a népzenevel is rengeteg szál szövi össze.

¹⁸ Papp György—Gerencsér István—Ivánka Ernő: Görögszertartású magyarság. Kvár. 1942.

¹⁹ Az Allamtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya már foglalkozik az ugoscai gkat. vallásos néprajzzal.

Minden műfajnak megvan sajátos élete és tudományos vizsgáló módszere. A jelen esetben nem szólunk hozzá minden kategóriához, szakirodalmunk részletkérdésekben meglehetősen elmélyedt,²⁰ csupán néhány ma időszerű gondolatot vetünk fel.

Kétségtelen, hogy a lírai műfajok közül a dal erős vezetését ma is tartja és tartalmi skálája tud új élményekkel bővülni. Különösen figyelmet kelthet a társadalmi tagozódás következtében előállott egyes foglalkozási rétegek dalkészlete. Népünk legkeményebb sorsban élő munkásrétegeinek egészen különleges dalköltészete keletkezett, mint a sommásoknak, kubikosoknak stb., amelyben sajátos foglalkozásukkal járó élményeken kívül a maga módján erős szociális feszültség is jelentkezik. Az alkat, a stílus, a dallam ezekben határozottan hagyományos, ha egyébként az új típusú dalokra gondolunk is, vagy pedig a közismert népies műdalokkal kontaminálódik. De határozottan tanulságos társadalmi nézőpontból is, ha azt vesszük, hogy a gazdaréteg pl. szinte teljesen szakított a hagyománnyal, ugyanakkor a lazábbnak mondható kötöttségekben élő szegényparasztság még népibb magatartású dalaiban. Így van ez a zsellérség, cselédség, napszámosság esetében is; ezek szintén alkotnak új nótákat, de a régieket is jobbra megőrzik, mint ezt a gyűjtők tapasztalatai bizonyítják. Mindezeket a tényeket azonban módszeresen ki kell fejteni.

Egy másik momentum a dalok kapcsán az, hogy a műdalok hatásának kérdését nem szabad elhanyagolhatónak ítélni. A műdal kétségtelenül terjed és hat, okai közismertek: alászállás, társadalomközi érintkezés, cigány, rádió és még sok egyéb. Zenei részét kirekesztve, s tisztán eszmei vonatkozást véve, bizonyos, hogy népköltészetünket sekélyesíti, szimbolikáját szétrombolja, mert míg a népdalnak jelképi értelme szervesen a népi műveltségben gyökerezik, vajjon beszélhetünk-e egyáltalán ilyen szerves műveltségben élő szimbolikáról a népies műdalok esetében? Bizonyára nem s ezért az álnépieskedő műdalköltészet még inkább zavart kelt a népköltészet válságában. Érdeemes lenne egyszer a kétféle költészet e fajta viszonyát gondos lélektani, társadalmi elmélyedéssel szövegkritikailag és zeneileg párhuzamba állítani. A probléma nem új, közvetve idestova a XVIII. század végéig nyúlik vissza.

Bár jelenleg valamennyi műfaj él, egyesek mégis elmulóban vannak, gondoljunk pl. a sirató énekekre, melyek a gyűjtőknek ma már ritka élményt jelentenek. A balladák is kiveszöben vannak, inkább az öregek és tanyaiak énekelgetik, helyüket — akár a mesénél a trufa, — itt inkább az erotikus, pajzán epikus nóták foglalták el, bár ezek inkább a legények készletéhez tartoznak. Míg századunk elején a cséplőgépnél történt szerencsétlenség népdalt formált ki, úgy látszik, a mai

²⁰ V. ö. Magy. Népr. III—IV. k. tanulmányait és mutatóit, valamint Kompay Bertalan id. cikkét.

nyugtalan évek eseményei komoly tartalommal nem bírnak epikus-drámai költeményekre ihletet kelteni.

A dallamnélküli verses termékek: egyes köszöntők, dramatikus részletek, vőfélyversek, mondókák, alkalmi rigmusok változatlanul tartják helyüket. A nép szereti a kötött beszédet, s bizonyára történeti-lélektani oka van, miért ragaszkodik hozzája. Ezek közül csak a vőfélyversek terjedelmesek, viszont nem mindenki tudja őket, és csak hozzávetőlegesen számítanak köztulajdonnak, (sokszor nem is igazi népi származásúak). A versszeretet magyarázza, hogy a nép közül sokan iskolában vagy könyvből tanult igen hosszú verseket évtizedekig fejből recitálnak, szívesen mondják és szívesen hallgatják. Petőfit szeretik olvasni, a Toldit pedig nem egyszer énekszámra idézik. A kötött beszéd varázsa, a bennük bújkáló öntudatlan műélvezői igény, esetleg a szóbeli hagyományok elégtelensége, az iskola nevelő hatása, a paraszti sorból való szellemi kitörés vágya az oka, hogy egyesek valóságos szerelmesei a versnek és sokszor az ilyenekből lesznek a poéták, akik népi vagy népies hagyományokban írják verseiket, melyeket a többiek megbecsülnek, mert „okosságnak“, tudásnak ismerik el. A népi verselgetők és műveik számos hasznos megfigyelésre engednek következtetni, költeményeik átmenetet képeznek a népköltészet és műköltészet között, különböző árnyalatokkal, néha a hagyományokhoz állnak közelebb, máskor valami „irodalomalatti“-nak mondható tevékenységet fejtve ki. Még azt is tudjuk, hogy egyes helyeken a népi költők egymással összejártak, verseiket felolvasgatták, ilyen volt pl. a múlt század végén a halasi „paraszt Helikon“. Ez a téma talán már nem is látszik néprajzi érdekűnek, de éppen azért, mert a népköltészet a kiinduló pont, nem lehet tisztán kultúrszociológiai feladatnak tartani.

A prózai műfajok közül az anekdotának is lenne számtalan kérdése. Nagyjából csak annyit, hogy ez is az állandó változás állapotában van, főleg tartalmilag. Minden előretörése ellenére is a parasztságnál a „vice“ még nem tud érvényesülni. S ennek bizonyosan okai vannak. A legendával, mondával kapcsolatban fontosabb megjegyezni valónk nincs, érdemes főként a helymagyarázó mondákkal minél többet foglalkozni, hogy népünk történeti érzékét mindjobban megismerjük.

A *mesekutatás* új lendülete sok hasznos és korszerű kérdést vetett fel. Közelebb férkőztek az egyénhez és értékes megállapításokat vettek le az egyén és közösség viszonyát tekintve. Az egyén erőteljesebb bevonása egyesek részéről azt a kifogást támasztotta, mintha a gyűjtők inkább a személyt, mintsem a közösség kincsét akarták volna előtérbe helyezni. A közösségi tulajdont a mesefán keresztül érzékeltetni szükséges, hasznos, és ha ez az irány mérsékletet tart, komoly szolgálatot tehet a néprajznak. A népnek alkotó és reprodukció is egyéni alakjai más területen is vannak és lesznek, ők viszik előre személyte-

lenül (csak a kutató emeli ki azt) a művelődés folyamatát, vagy megőrzi a hagyományt, esetleg alakítja.

A mese terén az anyaggyűjtés és tipizálás, nemkülönben a már megpendített szociológiai témák további ütemét fokozni kell, mert különösen az Alföldön még elég távol vagyunk a teljességtől. Egyidejűleg azonban vizsgálni kellene gyakorlott gyűjtőknek a mese élményjelentőségét és a mesevilág értelmi-érzelmi érvényét: milyen a mesélő lelkivilága a mesélés előtti állapotában, a mesélés alatti belehelyezkedése a mesevilágba; a közönségnek nem-, kor-, foglalkozásbeli heterogénsége esetén hogyan válik élményévé a mese (pl. a racionális észjárású népi egyed hogyan illeszkedik bele egy időre), meddig tart a hatás és ami a legfőbb, mi alapon tudja magát beleélni a mesébe, vagyis milyen hagyománybeli adottsága van rá, ha tudatalatti tényezők is ezek, hogy a mese világképe — többé-kevésbé a régi világkép — tud hatni rá, milyen ősi tudatalatti- vagy tudattartalmak élnek benne is, amelyek a szórakozáson felül élményévé válták a mesét.²¹ E téren a szálak összekapcsolódnak a lelkiség-szellemiségi vizsgálattal.

Kétségtelen, hogy a tündérmesét a trufa egyre jobban kiszorítja, különösen annak erotikus válfaja. A trufa, az egyik legnemzetközibb műfaj, népiünknek régi ismerőse, azonban újabb térhódítása nemcsak a műfaj dinamikusságában rejlik. Még tisztázásra szorul, de alighanem helyes nyomon járunk, amikor terjedését a világszemlélet, az életstílus, sőt az életfenntartási módok megváltozásaival hozzuk összefüggésbe. A múlt század közepe óta az egyre terjedő „népi felvilágosodás“, az iskolai nevelés értelmi hangsúlyozása, az olvasmány, újság, újabban a rádió alaposan megtépázta a hagyományos világszemléletet. A polgárosodó életstílussal nehezen fért össze a mese még szórakoztatásnak is. A zsellérnapszámos-rétegek kiváltak a faluközösségből. A hetvenes évek óta sokan jártak meginduló közmunkákra, építkezésekre és iparos elemekkel érintkeztek. Az általános védkötelezettség folytán hazai és külföldi helyőrségekben hatalmas számú, különféle társadalmi és foglalkozású elemekkel összekeverülő népi nemzedék is szívesen felkapta a rövid, csattanós, sokszor pajkos trufát. A falura visszakerülő népi származású nyugdíjasoknak szintén ez a kedves meseterülete. A parasztember, gazdasági technizálódása ellenére is megsokszorozott teendői mellett, egyre ritkábban tudott a lassan hömpölygő tündérmesékben gyönyörködni. Általában az élettempó gyorsulása is fokozhatta az idegekre sűrűbben reagáló trufa terjedési sikerét. Mindezeket a gondolatokat végeredményben alapos kutatás tisztázhatja.

Az Alföldön az előbbieket kapcsán egyebek közt felderítésre vár az is, hogy nagy- és kismezővárosaink módos rétegénél egyáltalán hogyan

²¹ Igen örvendetes ígéretet látunk erre Kovács Ágnes: Kalotaszegi népmesék c. gyűjtésének bevezetésében. Bp. 1944, (U. M. N. Gy. V—VI.) I. k. 33—82. l.

halt el a mesélés, hogyan maradt el hovatovább a gyermekek életéből is. Ez utóbbi pedagógiailag, lélektanilag egyaránt megszívlelendő, hiszen kiszorultával egy réteg gyermekeinek fantáziája szegényebb lett, érzelmi világa színtelenebb, és hogy ennek kihatása van a serdülő és felnőtt korban is, az természetes. (A tanyaiak és szegények mesélése ismét más kérdés).

Minthogy a mese részeiben üledék, amennyiben különböző népek, népcsoportok, korok és műveltségek vonásait vagy elemeit megőrzi, faji sajátosságaink megismerése végett előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik a művelődéstörténeti és változásbeli részletek kritikailag alapos feltárása. Alföldi téren szintén sokat jelent egy ilyen kutatás a helyi, táji emlékek kinyomozásával, ennek előfeltétele a gyűjtéseken kívül azok korszerű végzése.

Népszokásaink részben még most is hozzátartoznak népiünk ünnepi és mindennapos életéhez, de helyzetük és értékük helyenként más és más. Fennmaradásuk és terjedésük az egyes közösségeknek a hagyományokhoz való magatartásától függ. Vannak az Alföldön falvak, ahol a szokásvilág szegényedése nagyon feltűnő, vannak viszont tekintélyes mezővárosok, ahol ez nemesak erős, hanem napjainkban is gyarapodik.²²

A közösségek általános magatartása mellett érdemes megfigyelni azon belül egyes nemzedékek viszonyát a szokásokhoz, szinte katasztrert lehet felállítani számszerűség, fontosság, értelmezés, teljesség szempontjából. De ugyancsak érdemes egyes szokások sorsát társadalmi pályájukon is megvizsgálni, milyen utat tesz meg például lefelé három nemzedék alatt. Előfordul, hogy egy szokást a felnőttek elhagynak és azt a fiatalság ápolja tovább, innen átkerül a gyermekekhez, itt ismét egy árnyalattal: a legszegényebb gyermekekhez, s végül esetleg a cigányok tartják fenn a közösségnek.

Melyek azok az okok, amelyek a szokás elhagyására vezetnek? Előszörban gondoljunk eredeti értelmének elvesztésére. Ettől ugyan még mint játékos hagyomány élhet tovább, de szerveslensége kétségtelen s idővel játékosága sem vonzó. Egy ideig még fenntarthatja egyiket-másikat az ajándék reménye, míg végleg nyüggé, nevetségessé nem válik, s akkor el is hal. Van viszont példa, hogy egy-egy szokás hosszú évekre kimarad, majd újra előbukkan, sőt renaissanceát éli, ilyenkor érdekesek lehetnek a felújítás okai, a résztvevők vállalkozása, s a közösség által újból való elismerése.

Az ifjúságtól kedvelt dramatikus játékok kiszorulását, részben a polgári igények érvényesülésében látjuk. A század elejétől kezdve sokfelé rákaptak a műkedvelő játékokra, s ezek varázsa nagyobb lett számukra, mint saját hagyományaiké. A vidéki ifjúsági egyesületek sokáig melegágyai voltak a hagyományok elszakasztásának, mert szelle-

²² Igmándy József: Szilveszteri népszokások Hajdúmegyében, Ethn. 1941. 118—125. l.

mi frontjukon a népi kapcsolatot nem tartották fenn. Újabban a levente-intézmény tervszerűen ápolgatja a helyi hagyományokat, és számkra tanulságos lehet, hogyan támasztják fel intézményesen azt, ami sokszor a maga útján már természetesen elpusztult volna; érez-e a nép ehhez valamelyes személyi vonzalmat, vagy tisztán bemutatónak fogja fel, mint a városi ember a Gyöngyös-Bokrétát, amelynek hagyományfenntartása egy faluközösség érdekében nagyon is kétséges, mert tudjuk, hogy a hagyománynak nem csak élete, hanem halála is van, amit propagandával aligha lehet ott megakadályozni, ahol fennmaradásának elégséges okai már hiányoznak. Nyugodjunk azonban meg, hogy az új népi életforma minden jelenlegi válsága ellenére is alkotó irányú, tehát az elmúltak helyett kifejleszt másokat, s különben is a szokások vizsgálatánál nemcsak a múlthoz kell kötnünk magunkat, hanem a jelent megértve a jövőt sem szabad reménytelennek gondolnunk, mert akkor a népi élet létjogosultságát tagadjuk meg.

A népnek szokásaihoz való kötöttségét, — itt nem bizonyos meghatározott közösségek, bizonyos időszakban érvényes szokásaira gondolunk, — különösen az élet nagy fordulójánál, eseményeinél sokkal erősebbnek tartjuk, mint az eddigi közhit, csak felfogásunkat a nép mindenkori életformáihoz kell viszonyítani.

Az elvi jellegű megfigyelések mellett azonban törekedjünk a szokások minél alaposabb felgyűjtésére, voltaképen az anyag igazolja önmagát. S ne feledkezzünk meg leírásukban a legaprólékosabb részletekről sem, mint a mozdulatok, öltözetek, kellékek, dallam, előadás, a nézők részvétele stb., mert a szövegek ezek nélkül legfeljebb gyöngébb típus tanulmányozást tesznek lehetővé, mi viszont a szokás életére is kíváncsiak vagyunk.

A szokásokkal felmerült gondolatok némelyike ugyancsak időszerű a *hiedelmek és varázslatok* gyűjtése, kutatása alkalmával is. Az Alföldön éppúgy, mint máshol, mindenütt élnek, néhol virágzásban, máshol halványabban, de a nép lelkiségében és a napi élet gyakorlatában szerepük van. Az élet nagy állomásain, betegség esetén, a gazdálkodásban különösen jól tartják magukat, csak kihámozásuk egyes népi rétegekben nehezebb, főleg azoknál, akiket a polgáris álszemérem tartózkodóvá tesz. A természetfölötti erők elismerése, a mágikus hit, még az olyan embert is köti, aki rádiót tart lakásában. Legfeljebb egyenként nem nagyobb mértékben, mint egyeseket a városi értelmiségből. Bár ugyan nehezen kivihető, érdemes lenne egyszer egy hiedelemkatasztert készíteni, ha csak egy kisebb közösségről is, amiben nemcsak a mennyiség és a minőség osztályozása szerepelne, de a társadalmi rétegződések részvétele, összes csoportjaival — így vallási megoszlással is — s a gyakorlat mértékével. Érdemes lenne néplelektanilag megvizsgálni olyan egyéneket, lehetőleg teljes anyaguk felvételével, akiknek élete adottságként a hiedelmektől van meghatározva, s akik mások számára kisugárzólag hatnak, anélkül természetesen, hogy erőltetten a táltosok vagy boszorkányok szellemi utódaiként kezeljük őket,

így népiünk mágikus gondolkozását alaposabban megismernénk. A szegedi és halasi határban elég sok ilyen egyéniségről hallottunk.

Az alföldi népi *művészkedés, díszítés*, szinte a legkeményebb kérdéseket és problémákat veti fel. A más általában a szegénység jellemzi, s csak helyvel-hellyel találunk színfoltokat. Tudjuk azonban, hogy ez az elszürkülés egy érthető gazdasági-társadalmi átalakulás következménye, mely talán a XIX. század közepe óta indult meg, különösen az Alföld belsőbb területén. A XVIII. századból a feljegyzések sűrűn emlékeznek meg hímzésekről, pompásan díszített ruhákról. Festett és faragott tárgyak nagy számmal kerülnek elő olyan helyeken is, ahol emberöltők óta már legfeljebb lomtárakban túrik őket. A múlt században egy ideig még él a művészi szükséglet, legalább a díszítés vonalán, így az elmúlásban lévő pásztorvilág különösen a faragásban jeleskedett; a népi ruházkodás, egyszerűsödése előtt, kb. a 60-as, 70-es évekig, a ma legszíntelenebb vidékeken is változatos volt, így a kiskunhalasi gazdaifjak akkortájt még hímzettelejű ingeket viseltek. De míg a század vége általában majd mindenütt a régebbi ízlés gyökeres átalakulását jelenti elsősorban a polgári irányban, mégis akadnak csoportjaink, melyek a népi vonalat fenntartják, csak a kifejezésen módosítanak pl. a matyók.²³ Népmozgalmilag s ezzel együtt etnikailag magyarázhatjuk a Kalocsa-környékiek és a Bácska XVIII. században odatelepiült magyar népének többhelyt mutató s az általános alföldi jellegtől eltérő különbségeit, hasonlóképpen a marosmenti palóctelep; Apátfalva, stb. különállását.

A múlt emlékeiből s a jelen gyakorlatából, azaz a most is tapasztalható művészeti megnyilvánulásokból mindenesetre valahogy képet kell formálnunk az Alföld népművészetéről. A nép művészeti hajlama bizonyára termelt ki, s talán ma is alkot öncélúbb, valóban művészinak nevezhető alkotásokat, de mindenesetre él benne sokféle — esztétikai igényeinek megfelelőleg — a díszítésre való törekvés. Hogy ma a lelki tartalom egyes mélységeit, a szimbólumok értelmezését legfeljebb spekulatív fogjuk meghatározni, az valószínű, de a kompozíciót, színritmust és harmóniát a tárgyak alapján meghatározhatjuk, ezek során a népművészet nagy történeti távlatú és földrajzilag kiterjedt, gyakran bonyolult szálai elrendezésével az alföldi népművészet egyes fejezeteiben világosságot teremthetünk.

Mint hogy a népművészetben a legdöntőbb fordulat közvetlen elődeink s a magunk életében zajlott le, és szoros összefüggésben van a nép gazdasági és társadalmi életében végbement változásokkal, nézzük meg, mit kell a jelen tanulságául s a jövő várható fejleményeinek megértése végett bonckésüink alá venni, vagyis állapítsuk meg, hogy a változás e szakaszában a népművészeti alkotás és az esztétikai ízlés milyen irányú. Így meg kell tudnunk, hol és hogyan fejleszt ki a nép valamely csoportja modern népművészeti stílust, főleg

²³ Dala—Erdélyi: Matyóföld. Bp. 1941, 55—75. 1.

színen és kompozícióban ismeretes a matyóknál,²⁴ kalocsaiaknál.²⁵ Művészkedése alkalmazó (iparművészeti) törekvés-e pl. bútort fest, szerszámot díszít, lakást fest, stb., vagy pedig képzőművészeti, vagyis pl. képet fest, szobrot farag. Kérdés továbbá, ha aktív kapcsolata a művészkedéssel megszűnt, miben éli ki esztétikai vágyait pl. szeret díszített tárgyakat beszerezni, esetleg polgári ízléssel már képet, dísz-tárgyakat, és még egész sor kérdés merülhet fel, ami a nép mai esztétikai érzéseit van hivatva megvilágítani, s ezek kiterjedhetnek lakása berendezésére, virágkedvelésére, a természeti szépségek élvezetére, az ünnepélyes események hatáskeltésére, stb. Részünkről hisz-szük, hogy a népművészeti kutatásnak nemesak tipizálás, motívum- és kompozíció-kutatás az elsőrendű feladata, hanem foglalkozzék a nép esztétikai vágyaival, élményeivel, ítéleteivel, érzékével, próbálja megfogalmazni a „népi esztétikát”. Így a mindenkori alkotás igazabban állhat előttünk, mintha azokat a nép szépérzékétől és ízlésétől elvonatkoztatva a magas művészet és a többé-kevésbbé dogmatikus szak-esztétikák elvei szerint nézzük. A népi művészkedés és díszítés a nép életének és műveltségének tőle elválaszthatatlan megnyilatkozása, s e szerint kerettörvényeit valóban annak s nem kizárólag a magas kultúra szemléletének alkalmazásával fogjuk megismerni.

A „szellemibb” területek áttekintését ezzel be is fejezzük. Lehet-ne ugyan még több idetartozó tárgykörről szólnunk, s talán kellene is, de minden feladatot nem bírunk vállalni. A zenei kutatást teljesen mellőztük, mert területe a néprajzon belül is szinte önnállósult. „Átmeneti jellegű” részterületeket, pl. a játékot, ezuttal bővebben nem tárgyalunk, noha elismerjük, hogy mind a gyermekek, mind a felnőttek játékaik és játékos szórakozásai pedagógiai és szociológiai jelentőségüknél fogva is minden figyelmet megérdemelnek. A népi gyógyászat kérdését a szervezetismerettel és népegészségüggyel egyetemben el nem választható egységnek tartjuk, és itt elsősorban helyszűke miatt nem térünk rá.

* * *

Alföldi népünk sokszerű gazdasági tevékenysége néprajzilag korántsem olyan ismert, mint első pillanatra gondolnánk. Ha nem is szűkíthetjük le helytelenül nagytájunk területére a magyarság ősfoglalkozásainak teljes kifejlését — hiszen a magyarság nem csak síksági nép, — mégis leghozzáférhetőbben az Alföld kínálkozott a multban is ősfoglalkozásaink megismerésére.

Néhány értékes monográfia foglalkozott ugyan egyes területek feldolgozásával, kisebb közlemények több ízben tárgyaltak apróbb-nagyobb jelentőségű részleteket, az Alföld népi gazdálkodásáról azonban mindezidáig tudományos értékű, tartalmas összefoglalás nem je-

²⁴ Dala—Erdélyi: id. m., 64—75. l.

²⁵ Eckert Irma: A kalocsai hímzés eredete és fejlődése. Szegedi Füzetek, II. 55—64. és III. 47—59. l.

lent meg, tehát ez is a jövő feladata lesz. Most a továbbiakban emeljük ki azokat a kirívó hiányokat, melyek első pillanatra szembeütnek a néprajzi tevékenység áttekintésekor.

A gyűjtögető gazdálkodás feldolgozása terén talán legjobban elvagyunk maradva. A mulasztások egyrészt az Alföldön már alig lehet helyrehozni, mert a táj és az életmód átalakulása szinte teljes mértékben érvényesült. Bizonyos, hogy az elpusztult vagy „vadtáj”, a lecsapolás előtti vízivilág sokkal több alkalmat nyújtott a gyűjtögetésre, és a gazdálkodás akkori szintjén a gyűjtött javak sokszor a termeléssel egyenértékű élelmet vagy egyéb anyagot szolgáltatottak.²⁶ Meggyőződésünk pl., hogy a gyűjtögetett friss növények vagy részeik századokkal előbb nagyobb szerepet játszottak a táplálkozásban, és véleményünket irodalmi adatok is támogatják.²⁷ Az a kevés salátaféle, gumó stb., amiről itt-ott ma is megemlékeznek, csak gyér nyomai a hajdani erősebb felhasználásnak. Ha egyáltalán nem késő, érdemes az csető, gyűjtögetett növényekre minél nagyobb gondot fordítani. (A gyógynövények helyzete sokkal jobb).

Jószágtenyésztésünk sohasem nélkülözhetette teljesen a szénát, s bár ennek jelentősége a kezestartás kifejlődésével egyre nőtt, néprajzilag alig van komolyabb beszámoló a széna körüli műveletekről, de az inséges takarmányokról is alig tudunk valamit. A lecsapolások, ármentesítések után a nád-, káka- és gyékénytermő területek csaknem eltűntek. Mindezek a növények építési, fűtési, ipari szempontból népiünk életében szinte napjainkig meghatározó értékűek voltak. Mégis aránylag kevés tanulmány foglalkozott velük, de ezek között zines egy sem, amely pl. a nád életét, fejlődését, érését, minőségét, stb. bemutatta volna a vízmentiek megfigyelése, tapasztalatai alapján, pedig ez a népi természetismeret, tudás és munkavégzés miatt korántsem mellékes.

Az ásványok gyűjtögetése néprajzunkat csak az aranymosással kapcsolatban érintette néhány megfigyelés erejéig. Ha a föld, agyag, homok, széksó szerepét az építkezésre, vagy részben a népi kisiparra hagyjuk, itt említjük meg a ~~taxi-mész~~ fejtését, mely napjainkban sem szünetelő népi foglalkozás, és a laposok kitermelt köveiből ma éppúgy raknak falat, mint a XVIII. században még emeletes házakat és templomokat is a Kiskunságban, bizonyára egyebütt is.

A gyűjtögetés terén ugyancsak mostohán kezelt kutatási ág a méhészet, pedig alföldi népiünk foglalkozik vele (az összeírások szerint a múltban méginkább). A vadméhek kifosztása sem csupán az összefüggő hegyvidéki erdők lakóit foglalkoztatja, ugyancsak a Kiskunságból vannak adataink erről, mint élő gyakorlatról. Állapítsuk meg, hogy a

²⁶ Béla Gunda: *Sammelwirtschaft bei den Ungarn*. 1938. Ung. Jahrb. XVIII. k. 2—4. f.

²⁷ Rapaics Rajmund: *A kenyér és a táplálékot szolgáltató növények története*. Bp. 1934.

népi ember mit őriz meg a hagyományos méhészetből, s hogyan jutott el a szakszerű méhészkedésig.

A vadászat mint népi ősfoglalkozás területén a mi viszonylatunkban Ecsedi Istvánnak köszönhetünk legtöbbit,²⁸ egyébként legmostohább kutatómányaink közé tartozik. A törvények és táji változások ismételen akadályozták ugyan megmaradását, illetve régi jelentőségét, azonban kezdetleges eszközökkel ma is vadásznak. A régi életmód és ős-, valamint hazai történetünk részleteinek felderítése végezt erőteljesen kell emlékeit, mai gyakorlati módjait felgyűjteni, nehogy idővel ez a kevés is elkallódjék. Itt említjük meg, hogy a divat és a ninestelenség az utóbbi években a balmazújvárosi hőresögösökben egészen új népi vadásztípust kezdett kialakítani.

Az Alföld főfolyója, a Tisza, mellékvízeivel együtt hatalmas vízrendszert alkot, s az ezzel összefüggésben álló vagy független belvizek még szinte néhány évtizede valóságos *pizivilágot* jelentettek. E vizeken folyó egykori és mostani halászálet azonban Ecseditől, Szabó Kálmántól, Herman Ottótól s talán még néhány kutatótól eltekintve, méltánytalanul kevés ismertetést kapott. Jellemző, hogy a tiszai halászatról csak helyi vagy regionális részlettanulmányok vannak, a Szernye és az Ecsedi-láp élete pedig csak a még most is folyamatban levő feldolgozások után fog feltárulni. Pedig hely- vagy gazdaságtörténeti, sőt néprajzi értékű emlék vagy feljegyzés van elegendő, hogy egy jelentésnek segítségére lehessen.

A víz változatos viselkedésétől kezdve a halak természetének népi ismeretén, a szerszámokon, munkamódokon át a halászok társadalmi és jogi vonatkozásáig rengeteg tennivalónk van még. Megvizsgálandók az olyan részletkérdések is pl., hogy az elpusztult falvak helyére költözők között hogyan alakult ki a halászfoglalkozás, mi a táj szerepe ebben és mi az emberi felismerés? Milyen magatartási közösséget fejleszt ki a halászság? Milyen irányban változik az élete az utóbbi évtizedekben stb. Az úgynevezett halászfalukban mennyiben paraszt is egyúttal a halász, illetve van-e olyan, aki csak földművelő és egyáltalában nem halászik, és mi a két foglalkozási réteg között műveltségi és társadalmi szempontból a viszony, mi esetleg a megoszottság népmozgalmi háttere stb.

A folyómenti életnek a halászaton kívül még számtalan megfigyelésre méltó vonása volt és van. A Tisza, Duna, Maros, Szamos stb. hátán nagy forgalom bonyolódott le erős népi részvétellel még a múlt század második felében is. Egyes helyek nem csupán országos, de egy-szersmind népi kereskedelmi központok is voltak (pl. Tiszaujlak, Tokaj, Szolnok, Szeged stb), sajátos népéleti színezéssel. A felső vidékek-

²⁸ Ecsedi István: Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon. A Déri Múzeum 1932. évi jelentése, 121—262. l.

ről a víz hátán úszott le a tutaj, zsendely, tűzifa, só, gyümölcs, a gabonás hajók tekintélyes forgalmat bonyolítottak le, a vízimalmokba messze földről vitték a gabonát őrletni. A halászat a friss halon kívül, szárított-, sózott halat is vitt a piacra (a XVIII. században pl. Hódmezővásárhely szintén szolgáltatott be földesúri járandóságul). Ma már sok mindent csak az egykori feljegyzésekből és a legidősebb emberek emlékezete után lehet kideríteni. A hajóácsipar úgyszólván megszűnt, a superok kihaltak, (régi módon talán csak a szamosmenti Olesvaapá-tin dolgoznak²⁹). Az a kevés vízimalom, ami még megmaradt, egy-két évtizednél többet aligha ér meg. A vízforgalom nagymértékben megváltozott; a gőzhajózás átalakító hatású volt, állatokkal való vontatás alig, emberi erővel végezve pedig egyáltalán nem fordult elő. A magyar hajósélet megírását szintén erősen nélkülözzük. Tutajosok még vannak, de a legtöbb termék már uszályon vagy vasúton teszi meg az útját. Az átkelőhelyek népi közlekedéséről s ezen belül a révész-élet-ről nagyon keveset tudunk, pedig a közforgalmi hidak mellett a közlekedésnek a régi módja 'is közönséges. Minden változás ellenére még mindig sokat lehet megtudni a multról, s kell a jelenből, hogy a folyók és a vizek mentén lefolyt és létező nagyszabású népeletről teljes képet kaphassunk.

A nagy-vízi és vízmenti mozgalmasság mellett azonban ne feledkezzünk meg a belvizes területek ősfoglalkozási kapcsolatairól sem. A *pákászat*, amely az első három ősfoglalkozásunkat magában foglalja, a mocsárvidéki lakosság számottevő életalapja volt. Bár különösen a szegény réteg általában pákászcodott, mégis voltak ennek kizárólagos művelői is, a társadalomból szinte egészen kiszorult magános pákászok³⁰ vagy nádlacik.³¹ A csikászat, madarászat, piócázás, teknősbékázás, széksőseprés egyéb foglalatosságokkal együtt utolsó perceiket élik, művelőikkel együtt. A pákászlelékek megmentése egyúttal ősi életmódunk egyes részletkérdéseit is megvilágítja.

Állattenyésztésünk-kel foglalkozó tanulmányaink legtöbbje alföldi vonatkozású. Eltekintve néhány dunántúli és erdélyi közléstől, a szilajtartás legtöbb ősi vonását innen határozták meg. Az alföldi pásztor-kodásról leíró és rendszeri értelemben elég tiszta képünk van, azonban mindig lesznek tennivalók.

Történetileg ki kell kutatni pl., mennyiben volt nomád a honfoglaláskori magyar állattenyésztés, vagy hazánk területén mikor szűnhe-

²⁹ Sőregi János: A panyolai Tiszáról... A Déri-Múzeum 1937. évi jelentése, Debrecen, 76—81. l.

³⁰ Ecsedi István: Poros országutakon, Debrecen;

Herman Ottó: Magyar halászat könyve Bp. 1887, I. 467—475.

Szűcs Sándor: A régi Sárrét világa. Bp. 1942.

Gyóffy István: Nagykunsgai Krónika. Karczag, 1922. 24—47. l.;

³¹ Lakatos Károly: A pákász vagy nádlaci. Ért. 1912, 25—38. l.

tett meg, illetve hogyan alakult át a leszűkültebb értelmű helyváltóztató 'pásztorokodássá. Kíváncsi annak gazdaságtörténeti felderítése is, hogy a középkorban sűrűn lakott Alföldön milyen lehetett az állattenyésztés jellege, s a kunoknak tulajdonított állítólagos tény a nomád hagyományok felélesztésében³² egyáltalán helytálló-e, ha tudjuk, hogy szállásaik magyar területekbe voltak ugyancsak sűrűn beékelve, vérségi beolvadásuk mintegy két évszázad alatt megtörtént, és életformáinkhoz való alkalmazkodásuk ezzel együtt bizonyára jóval a középkor vége előtt teljes lett. Szükséges felderíteni, hogy a szilajtartás hódoltság alatti fellendülését tehát survival-ként vagy csak revival-ként kell-e tekinteniük. Ugyancsak többé-kevésbé tisztázatlan a jószágtartó szállások s a velük kapcsolatba hozott mezőgazdasági tanyák származási kérdése.

Az újabb időkben lefolyt egyes változások háttére szintén erősebb felderítésre szorul. Alig foglalkoztak pl. a legelő és a legeltetési rendszer módosulásával, jóllehet erre nézve éppen a XIX. század második fele a legdöntőbb, amikor a földközösség az autonóm területeken is végleg megszűnik, és a sorozatos tagosítások a határokat a gazdálkodás új irányai miatt más beosztásba kényszerítik.³³ Kevés előzménnyel ugyancsak a XIX. század az, amikor az állatfajták kicserélődnek,³⁴ mintegy mutatva annak az extenzív gazdálkodási rendszernek az átalakulását, amely mindezekig uralkodó volt, s melyet ősi állataink biológiailag is lehetővé tettek. A ló és szarvasmarha kérdését mellőzve (bár alapos ménés-tanulmányunk nincs), inkább említjük meg a sertésenyésztés iránti érdeklődés elhanyagoltságát, pedig alföldi tájfajtáink már kipusztultak. A kanászatról rendkívül keveset tudunk, s a sárréti kanások utolsó hírmondúit sem kérdezték ki szakszerűen. A makkoltatás, amely nemcsak az alföldi folyók völgyeseiben volt jelentékeny, hanem a környező hegyek makkos erdeiben is folyt odahajtással, időszakos megtelepedéssel, még említésre is alig került. A magyar juh annyira kipusztult, hogy alig van néhány ezer belőle, de néprajzi tanulmány a magyar juhászatról még nem készült, pedig szilajtartásával erősen eltér a selymes-juhászatától. Viszont a merinó-juhokkal beköltözött céhes juhászokról is jobbra csak régi céhartikusokból értesülünk, pedig szórványos tapasztalataink szerint a magyar juhászéletrre is hatottak, tenyésztési tapasztalataik pedig jórésztben meghonosodtak. A pásztorletről hiányzik egy szociológiai készséggel megírt monográfia, melynek a történeti multat éppen úgy figyelembe kell vennie, mint a közelmultat és jelent, amikor ez az ősi szolgarend már szinte végső felbomlásban van.

³² V. ö. Györffy István: Állattartás. Magy. Népr. I. 179—80. l.

³³ Tálasi István: Változás-vizsgálatok a népi állatteny. köréből. Ért. 1943, 203—220 l.

³⁴ Hankó Béla: Magyar háziállataink. Bp. 1943. Kincsestár 49. sz.

A kezestartással kutatóink nem szeretnek foglalkozni. Az istállózás fejlődése, a haszonállatok beállítása, pl. a járó-vonó jóság betanítása, hizlalása és egyéb haszonvétele alig ismeretes.

A baromfi irodalma is szegényes, pedig az aprójószág tartása minden időben számottevő tenyésztés volt, s az lett különösen az utóbbi évtizedekben, amikor a tejgazdálkodással együtt a legfontosabb bevételi forrássá vált. A fajkeverési kísérletezésekből parlagi tyúkjaink kerültek ki győztesen. Vizes vidékeinken a vízi szárnyasok tenyésztése sok ősi és eredeti vonást mutat, ezek összegyűjtése még javarészt a jövő feladata.

Végül említsük meg azokat a kisipari szakmákat, amelyek állattenyésztésünkhöz voltak vagy vannak kötve. Az alföldi nagyvárosok posztóságairól már aligha tudhatunk meg valamit, de a gubacsapók, szűrszabók, szűcsök, kalaposok, kesztyűsök, tímárok maradványait még nagy haszonnal faggathatjuk ki. A mészáros- és hentesiparnak is vannak népi jellegű mesterkedései.³⁵ A kovácsok jósággyógyítása szintén felgyűjtésre kínálkozik.

Az Alföld népi *mezőgazdálkodásának* alapos megismerésére mindenekelőtt hívjuk segítségül a gazdaságtörténetet. Ennek a társtudomány fel kell derítenie a lehetőségig az alföldi gazdálkodás méreteit az egyes időszakokon belül, figyelembevéve a nagybirtokokat, de elsősorban kiértékelve a telkes jobbágyság teljesítményeit. A tájtörténet segítségével meg kell tudnunk, hogy a hajdan sűrűbb településű nagytájunk hol kedvezett elsősorban a földművelésnek, hol az állattenyésztésnek, valamint a nyerstájak meghódítása, a kultúrtájak pusztulása (az egyes katasztrófák következtében) milyen mértékben és milyen kihatással következett be. Mindezekre a kérdésekre a megfelelő válasz szinte nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a hódoltság alatti s főleg utáni népi gazdálkodás túlnyomóan extenzív rendszerét szét tudjuk taglalni a szerint, mit tarthatunk valóban magunkkal hozott pusztai gazdálkodási örökségnek, s mit kell tekintenünk az e hazai viszonyok folytán előállott alkalmazkodásnak és alkotásnak. Csak így tudjuk igazában tisztázni a mezőgazdasági tanya kialakulását, a kertes települések értelmét, melyeket eddig általában csak az állattenyésztéssel hoztunk kapcsolatba, pedig, amint kezd kitűnni, legrégebb feljegyzéseink szerint mezőgazdaságilag is éppolyan fontosak, esetleg különböző időszakokban más-más intenzitással. Gazdaságtörténeti kutatásnak kell eldönteni, hogy az adózás és vám, majd főleg a XVIII. századtól kezdve a közgazdasági konjunktúrák, az általános és népi gazdálkodásra milyen ösztönzéssel hatottak, vagy azt mennyire hátráltatták.

Ami most már a népi mezőgazdálkodást és a talajviszonyokat illeti, meg kell állapítani, miben állott a lecsapolás és ármentesítés előtti

³⁵ Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi mészáros mesterségről. N. Ny. 1936, 140—153. l.

ú. n. *nedves gazdálkodás*, milyen volt a térkihasználás, hogyan függött a termelés a víz- és csapadékviszonyoktól (az öregek a maguk módján a hajszálesővességet és a párá sodást emlegetik), s hogyan volt vele összefüggésben a pákászat és állattenyésztés. Ismernünk kellene, hogyan alakult ki a vízmentesítési munkák elvégzése után egyes vidékeinken a *száraz gazdálkodás*, hogyan ment végbe az alkalmazkodás stb. Milyen volt a *homokon* a régi népi gazdálkodás, ezzel kapcsolatban pl. hogyan hódították meg a Duna-Tisza közén a homokot³⁶ a múlt század második felétől kezdve? Mindezek azért is nagyjelentőségű tények, mert megismerésük és eredményeik által nemcsak a népi termelés korszakos szintje, hanem éppen az alkotókészség és alkalmazkodóképesség, a saját gazdálkodási műveltségbeli javak teremtése világosodik meg.

A népi termelésben szokásos gabonafélék fajtája és helyzete az idők folyamán különböző volt, s így ezek jelzik is az alföldi gazdálkodás mindenkori természetesi irányait, de egyúttal a korszakonkénti műveltségi behatásokat, a népi gazdálkodás termelési átalakítását, a termelés és táplálkozás kapcsolatait is.

Közismert gabonaneműink közül — fajtarészletezés nélkül — a búza, árpa és köles nagy jelentősége. Az első kettő kenyérnövény, a köles pedig a burgonya népszerűsödéséig mindennapos kenyérpótló, kásaétel. A pusztai gazdálkodási viszonyoknak ezek felelnek meg legjobban, nyelvészeti tanulságok szerint is a magyar földművelés legrégebbi kenyérnövényei. A búzafajták közül a tönköly, ill. vótér már csaknem kiveszett, pedig néhány évtizede még sokfelé termelték.³⁷ Hozzánk a középkorban jutottak el, bizonyára külföldi telepésekkel. Termesztésük emlékeit próbáljuk felgyűjteni. Az árpát eddig inkább takarmányneműnek tekintettük, de ez a szerepe csak az utóbbi évszázadokban lett jelentősebb, egyébként bizonyítottan ősi kenyérmagunk, a belőle készült kenyérral mind a múltban, mind a jelenben táplálkoznak, jóllehet utóbb inkább szükségcledelnek tekintik. Az árpaliszt táplálkozási felhasználásáról még egyáltalán nem emlékeztek meg. A napjaink nehéz körülményei között kissé feleledt, egyébként teljesen elmulásban levő köles természetét alig ismerjük.

A rozs, mely Alföldünk homokos vidékein helyenként bizonyára már régebben ismert, nagyobb jelentőségre a homoki legelők feltörése után emelkedett, s a laza talajokon szinte egyeduralgó kenyérgabona. Egy nyírségi tanulmányon kívül³⁸ néprajzi irodalmunk nem foglalkozott vele, pedig manapság mint a második legfontosabb kenyér-

³⁶ Gesztelyi Nagy László id. m.

³⁷ Bátky Zsigmond: Kivesző gabonaféléink. Földr. Közl. 1918, 29. 1. és Kiss Lajos: Földművelés a Rétközön. Debrecen, 1920. 4—5. 1.

³⁸ Nyárády Mihály: Az őszi rozs termelése Kamocsaházán. Ért. 1930, 84—101. 1.

adó, továbbá takarmányozási és ipari gabonával többet illenék törődni. A zabbal méginkább adósak vagyunk.

Kevés ismeretünk van a tengeri népi jelentőségét illetőleg is. Ez a mintegy kétszázötven éve meghonosodott gabonanemünk szépen mutatja egy kultúrnövény diadalmas előretörését: hogyan lesz a kerti veteményből szántóföldi vetéscsoportba besorolt, a búza mellett Alföldünkön legjelentősebb természetvénnyel, mely nemcsak népiünk táplálkozásában jelent sok változatosságot, de a takarmányozást, főként pedig a hizlalást szinte gyökeresen átalakítja. A mellett, hogy termelési és tárolási módjait a fejlődés fokaiban még szinte most is megrögzíthetjük, eddig nincs egy tanulmányunk sem, mely a tengerit a népi termelésben és táplálkozásban csak hozzávetőleges kimerítőlegességgel is bemutatná.

Az Alföldön a burgonya előretörése csaknem egyidejű a tengerivel. Több homokos vidékünkön pl. a Nyírségben a legfőbb természetvénnyel, de általánosságban is kedvelt főterménnyé lett, és a népi táplálkozásban valóságos forradalmat keltett. Bár ezen kívül a takarmányozástól a szeszfőzésen át a szappanfőzésig számtalan érvényesülési tere van, néprajzi tanulmány éppúgy hiányzik róla, mint kortársáról, sőt talán még adatokban is mostohább a helyzete, mint a tengerié.

Nem volt szokás eddig néprajzilag azokat a kultúr- és takarmány-növényeket sem figyelembe venni, melyek a múlt század hetvenes éveitől fogva már két nemzedék gazdálkodásában kaptak komoly helyet, mint pl. a répa-, lucerna-, lóhere-, bükkönyfélék, stb. Ezen az igazságtalan helyzeten a jövőben változtatnunk kell.

Az egyes természetvénnyek kérdései után most főbb vonásokban mutassunk rá azokra a hiányokra, melyek a termelési eszközök és a munkamód ismerete terén észlelhetők. Az utóbbi időkben néhány alapvetően fontos tanulmány foglalkozott ugyan ezzel a tárgykörrel,³⁹ de csak a legnagyobb hiányokat pótolták. Számtalan eszköz kallódik és tűnik el örökre, melyeket még nem ismertettek, s melyekhez, legalább helyileg, sok hagyomány fűződhetett. A munkamódokkal ugyanígy vagyunk.

A szántás, a parasztember legfontosabb teendőinek egyike részleteiben főleg Hódmezővásárhely-, Debrecen- és a Felvidék széléről ismeretes. Szeretnénk, ha további tanulmányok foglalkoznának vele olyan elmélyedéssel, amilyennel a multszázadi szakírók (Nagyváthy, Pethe, Balázsházy, Török, Kacskovics) tették, hasonlóképpen a vetéssel, ahol többek közt egy igen érdemes részletkérdés: az alá- és fölvetés problémája is felderítésre vár. Külön fejezetet érdemelne a homoki gazdálkodással kapcsolatban a térszín alkalmassá tétele, a hegyhúzó, a leszántás és a kubikolás segítségével, valamint a homoki vetés óvása

³⁹ V. ö. Kováts László: A Néprajzi Múzeum magyar ekéi. Ért. 1937, 1—44. l.

a leszalmázás, a jószággal járatás és a szalmavágó henger alkalmazásával.⁴⁰ A kasza és sarló használati és munkamódi viszonyát ismerjük ugyan, de időbeli vonatkozásban az Alföld közepéről még sok homályosságot kellene eloszlatni.⁴¹ A nyomtatás és cséphadaróval való cséplés helyi eltéréseit bizonyára népmozgalmi hátterek felderítésével fogjuk megérteni. A tárolás ősi alföldi módjáról, a vermelésről eddig inkább adataink vannak, de nincsenek pontos leírásaink. S hogy igazságtalanok ne legyünk, a múlt század közepétől folyó technizálódás, gépesítés eszközeit és munkamódjait is figyelembe kell vennünk, hiszen az alkalmazás és alkalmazkodás során népi kifejezések, metaforák egész sora bizonyítja a népi életbe való belehelyezkedésüket, és munkaszövetségek, arató-, cséplő-, sommásbandák hatalmas sora alakult a gép melletti munka elvégzésére sajátos feladatokkal, a specialisták külön népi elnevezésével.

Népünk gazdálkodásának változatai során — a belterjesülés irányában — okvetlen foglalkoznunk kell a *zöldség- és gyümölcskertészet* lendületes fejlődésével. Már 100—150 éve tudunk helyekről,⁴² ahol főleg kitűnő káposztát s egyebet termeltek nagybani eladásra is, azonban mintegy két emberöltő alatt sokfelé szabályos zöldségkertészet fejlődött ki — nem mindig nagyobb városok közvetlen közelében, bár azok fogyasztására számítva — s a gazdálkodásnak ez az új ága a régitől merően elütő gazdasági életformát alakított ki. A bosztányosok és a paprikások munkabelileg már is megoszlott csoportjai mellett főként a Duna mentén és Bácskában különleges zöldségtermelő paraszti közösségek alakultak ki, melyek csekély indíttatás után saját tapasztalataik alapján természetnek sóskát, spenótot, spárgát, rebarbarát, krizantémot. Pest környékén a paradicsomozás és szamócázás fejlődött ki létfenntartó foglalkozássá. De máshol pl. a kiskunhalasi homokon is létesültek virágzó zöldségkertészetek, hogy a Három Város előző eredményeit ne is említsük. Meg kell azonban tudnunk, hogyan indult el egy ilyen mozgalom, a nép kitől tanult, mit fejlesztett a maga tapasztalatából, s általában hogyan vált a kertészkedés gazdálkodásának rendszeres üzemi részévé. Az egyes termesztési ágakon belül ma már a nyelvi kifejezések gazdagsága tanúskodik a sajáttá-válás és sajátteremtés tényeiről.

Az alföldi népi *szőlő- és gyümölcsstermelés* múltját, törekvéseit és gyakorlatát néhány tanulmány helyi vonatkozásban már bemutatta,⁴³ azonban még számtalan pótlásra van szükség. A népi egyéniség-

⁴⁰ Török Gyula: Szalmahengerlő. N. Ny. 1937, 76—77. l.

⁴¹ Tálasi István: Megjegyzések a kecskeméti pásztorkultúra problémáihoz. N. Ny. 1938, 107—110. l.

⁴² Galgóczi Károly: Magyarország mezőgazdasági statisztikája. Pest, 1855, 275—78. l.

⁴³ V. ö. Szabó Kálmán: Kecskemét szőlő- és gyümölcsstermelésének multja. Kmét, 1934.

kutatásnak sok közösségi ügyért dolgozó egyedet kell felkutatnia, akik gazdasági úttörők voltak. Itt említjük meg, hogy a rózsabarack egyik előállítója állítólag Borsi Lajos, kecskeméti gazda volt, de sem egyéniségét, sem munkásságát mindeddig nem ismerjük, jóllehet szerencsés eredménye már világpiacon cikké vált.

A szőlő- és gyümölcskertészkedés önálló népi életformát teremtett, s minthogy jövője beláthatatlan, így hasznos lenne ennek igazán alapos és elmélyedő kutatása már most, amikor a kezdetek még nyomozhatók, a kifejlődés pedig virágba szökött.

A népi földművelő gazdálkodásnak fejlődési szakaszai tehát számtalan munkaterületet jelentenek számunkra, s így a kutatás sokkal több problémát és kérdést vet föl, mint mondjuk az állattenyésztés területe, tekintve, hogy itt több a hiány, tehát több a lehetőség is.

Még csak arra kell utalnunk, hogy egyszer ne feledkezzünk meg egy olyan vonás érintéséről sem, mely alapja népünk gazdálkodási kedvének: ez a *földszeretet*. A föld és a paraszt személyes viszonyát kellene helyileg vagy általánosan feltárni, de nem azt, hogy a nép fia milyen földön mit termel, hanem annak igazolását, hogy a föld a vele dolgozónak személyes része, hozzá lelki szálak fűzik, s a földműves a földhöz, a magáéhoz éppúgy mint a máséhoz, a másatárban levőhöz éppúgy, mint az esetleg külföldön látotthoz, azonnal viszonyul. Volt földje sorsát hosszú idők multán is figyelemmel kíséri. Lélektani és gazdasági felkészültséggel e téren sok szép eredményt várhatunk.

Gazdálkodásunk után szóljunk most már a *népi táplálkozásról*. Ezen a téren alföldi viszonylatban van több részlet⁴⁴ és összefoglaló jellegű tanulmányunk,⁴⁵ s ezeket további kutatásunk során hasznos előzményeknek tekinthetjük.

A népi táplálkozás két végletet mutat, néha szegényesnek, máskor gazdagnak tűnik fel. A valóság az, hogy egyes néprétegek aránylagos egyhangú táplálkozása számszerűleg és ízlésben mégis gazdag ételsorozatot jelent, a látszólagos egyoldalúságnak pedig a termelés, beszerzés, a hagyományos beosztás, a kialakult ízlés, esetenként természetesen a szűkölködés jelenti háttérét. A néha előkerülő egyéb jelenségek mellett ezek a tények határozzák meg minden időben a táplálkozás adódó lehetőségeit.

Mint már előbb említettük, valószínűnek tartjuk, hogy a régi elpusztult és nyers tájak nagyobb beavatkozástól mentes állapota idején népünk a gyűjtögetéssel több friss növényi tápanyagot fogyasztott, mint manapság. De kétségtelen, hogy már az elmúlt századokban is legfontosabb tápláléka a gabonafélékből készült kenyér, tészta, és a kása. Mivel nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni, itt inkább

⁴⁴ V. ö. Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi ember eledelei. Ethn. 1923—24.

⁴⁵ Ecsedi István: A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása. A Déri-Múzeum 1934. évi jelentése. Debrecen. 151—395. 1.

csak a tésztafélék körüli ismereteink kiegészítésére akarunk figyelmet kelteni, mert a főtt tészta most is annyira főtáplálék, hogy sokfelé kenyérrel együtt eszik. Főtt és sült tésztáink alapos megismerése annál is inkább fontos, mert művelődéstörténeti hátterük igen széleskörű. A növényi ételek közül főhelyen kell említenünk a szárazfőzelékeket, melyek sűrűn és lével elkészítve szintén elsőrendű táplálékok. Az alföldi ember ma jobbra babot termel, de feljegyzéseinkből tudjuk, hogy a XVIII. században sokfelé a lencse is járt. Kipusztuló ételeink közül különösen a kölest kell alaposan feldolgozni. Az újabb eredetű burgonya és tengeri táplálkozásbeli felhasználása annyira sokszerű, hogy már csak ezért is érdemes lenne számba venni, milyen gazdagodást jelentettek a népi ételsorozat számára.

Közfelfogás szerint a magyar nagy húsevő, s ez annyiban igaz, hogy nagyon megbecsüli, egyébként friss állapotban az utóbbi időben nem valami gyakori eledele. Az állattenyésztés századaiban gyanúthatólag több friss húst fogyasztottak s nemcsak a pásztorok, hanem a földművelő rétegek is, ezt a székbírói számadások igazolni látszanak. A népi húsfogyasztás csökkenése valószínűleg a szemtermelés gazdasági rendszerváltoztatása következtében indult meg, másrészt az önellátásra törekvés olosóbbysága miatt folytatódott (a nagyjóság friss húsát, hogy ne kelljen pénzt adni érte, inkább füstölt disznóhússal, esetenként baromfival pótolják). Néhány néprajzi kutatónk szerint az alföldi magyar nép nem halevő,⁴⁶ s állításukat azal okolták meg, hogy népiünk nem szívesen eszi a halat. Ez azonban csak az utóbbi évtizedekre áll, amikor a vizes világot az ármentesítés és lecsapolás eltüntette. Azelőtt könnyű volt halhoz jutni, később pedig nehéz és költséges, ezért elszoktak tőle. Ha azonban könnyen kerül, ma is nagyon szívesen fogyasztják, és a régi városi, valamint községi szabályrendeletekben (pl. Halason, Kúnszentmiklóson, Vásárhelyen) igen gyakran eltiltja a hatóság a kifogott hal vidékre szállítását azzal a megokolással, hogy a helység lakosainak nem szabad szükségét látniok. Húsételeink változatossága komoly tanulmányokat érdemelne, és itt a régmúlt hagyományokat és ételnemeket is fel kellene tárni, pl. a lóhús-evés népi nyomait, a konzervált — szárított húsételek nagy elterjedtségét, stb.

A tej felhasználását s főleg termékei készítését és fogyasztását szintén bővebben kellene ismernünk. A pásztori s paraszti vonatkozások, a népi tejjgazdálkodási törekvések a múltban és jelenben egyaránt részletes analízist követelnek. Mivel a tej ma az időszerű gazdálkodás egyik legfontosabb terméke, kutatásainknál az ebből fakadó következményekre is ki kell terjeszkednünk.

Mellőzve a népi táplálkozás egyéb anyagi vonatkozását, emeljünk

⁴⁶ V. ö. Cs. Sebestyén Károly: Az ősmagyarok halászata, Ért. 1935, 106—108. l.

még ki néhány olyan szempontot, amelyet kutatásainkban érvényesíteniünk kell.

A táplálkozásnak nemcsak anyagában és felhasználási módjaiban történtek időről-időre jelentősebb változások, de a főzés-sütés technikai kivitelében is. A házbeli tüzelők változásai már önmagukban is módosító hatással voltak, de különösen nagy változás, mondhatjuk azt is: fejlődés ment végbe a múlt század utolsó harmadától kezdve. A házi és a konyhai tüzelők országszerte zártakká kezdenek alakulni, leginkább éppen az Alföldön. Míg a nyílt tűzhelyeken és kemencékben cserépedényekben főztek — esetleg bográcsban ill. vasfazékban —, a zárt takaréktűzhelyekről a cserépedények erős hőszigetelésük miatt kiszorultak, és a zománcos bádogedények váltották fel őket. Ugyancsak kb. ettől az időponttól kezdve kiszorulnak a nyársak és lábasserpenyők is. E módosulásokkal nemcsak az elkészítés változott lényegesen, de egyes ételfélék egészen kiestek. A század elejétől kezdve pásztor- és halásznépünk is sok régi sütésmóddal felhagyott, a nyárs szalonnára még használatos ugyan, de a sárbagöngyöléssel való szárnyas- és tojássütés, stb. jobbra csak öregek emlékeiben él. Ha a nép táplálkozását kutatjuk, a technikai háttérket se hagyhatjuk figyelmen kívül.

A táplálék anyagában és elkészítésében bekövetkezett változások azután az ízlésben is megnyilvánulnak. Más az étel íze a régi fűszerezéssel, más a cserépedényben főtté, mint ami bádogedényben készült, más a nyáron pirítotté, mint a vaslábashban vagy tepsiben süttötté. Amint úri konyhánk ízlése sokat alakult két emberöltő alatt, ugyanúgy a népé is. Új ételeket szoknak meg új ízekkel együtt. A mozgalmasabbá vált népi élet (katonaság, városi alkalmazás, cselédkezés, társadalomközi érintkezés) a táplálkozásból is megnyilvánul. Az utóbbi évtizedekben egész sor új étel került a néphez, egyes helyeken még azt is meg lehet tudni, hogy egy bizonyos ételt ki kitől és honnan tanult, hogyan kezdett terjedni (az átvétel nem egyszer a polgári élet módosításával jár együtt). Érdemes egybevetni pl. egy ötvenesztendővel ezelőtti parasztlakodalom étrendjét a maival egy és ugyanazon helyen, már abból is sok kiderül. S amint az ízlés, az ételek rendje alakul, ugyanúgy — részben a családi és társadalmi kötöttség ernyedése folytán — az étkezési szokások is velük együtt változnak. Az ízlés, étrend és étkezési szokások hagyományait és módosulásait kutatásainkban tehát nem hanyagolhatjuk el.

Az alföldi ház tanulmányozása a szakirodalomban eddig ismert több becses tanulmány mellett még számos kérdésben kiegészítésre szorul. Múltja felderítésére igen értékes indítást jelentettek Papp László⁴⁷ és Szabó Kálmán⁴⁸ Kecskemét-környéki ásatásai, ezeknek

⁴⁷ Papp László: Ásatások a XVI. sz.-ban elpusztult Kmét-vidéki falvak helyén. Ethn. 1931, 137—152, l.

⁴⁸ Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Bp. 1938. 79—100. l.

eredményei az Alföld XVI. századi építkezését és lakáskultúráját illetőleg nemzetközi tudományos körökben is meglepetést keltettek. A középkori falvak további feltárása még sok értékes tanulságot nyújthat.

Részben az önálló fejlődés, részben a népmozgalmak és a művelődés dinamizmusa az Alföldön idők folytán több változatot termelt ki, a peremvidékek érintkező térségében pedig a különböző honi házvidékek típusai érvényesülnek. Az Alföld belsőbb területén maradványok lennének meg tudni pl. a XVI. századi kún telepek fejlett házkultúrájának hátterét, ami egyúttal az alföldi középkori magyarság műveltségi életét világítaná meg szerzteágazó szálaival. E téren a Bácskában is lenne sok felderíteni való, lévén az szinte legsűrűbben lakott területe a középkori magyarságnak, s mint a jelek mutatják, itt virágzott a legfejlettebb alföldi népi kultúra. Meg kellene továbbá állapítani, hogy pl. a telepítési időkben a hivatalosan épített vagy szabályszerűnek megkívánt telepházak mintáit a kormányhatóságok és telepítők miért szabták a magyar parasztházakhoz, s miért nem érvényesült azokban a hasonló táji viszonyok közül idekerülő külföldi telepes saját hagyományai, illetve ha erről lehet szó, miben nyilvánult meg ez általában és részleteiben. Hasznos lenne ismerni továbbá az alföldi peremeken a házvidékek érintkezéseit, vannak éles és átmeneti típusok, újabban úgy látszik az alföldi hatás erősen érvényesül, s ennek bizonyára érintkezési vonatkozásait is le lehetne rögzíteni.

A ház állandó változásaiban, illetve fejlődésében feltétlen számot kell vetnünk az egyre fokozódó igényességgel, amelyet gyakran társadalomközi kapcsolatok váltanak ki. Az igényesség talán legjobban az építkezésben és a ruházkozásban nyilvánul meg, de sok másban is az utóbbi évtizedekben ez a változások mozgatója. Az igényesség már a múltban is jelentkezett az építkezésben, a rendiség korában a nemesi házak mintául vétele ebből fakad, az utóbbi időkben részben ezzel magyarázhatjuk a kisiparos egyre gyakoribb bevonását, irányzását. A nemesi házak népi kapcsolatait már nagyjában ismerjük, a kisiparosság foglalkoztatását azonban még alig vizsgálták.

Vannak azonban gyakorlatilag talán sürgősebb tennivalóink is. Az alföldi házak falanyagával ugyan tisztában vagyunk, de a keleti szélek fa- és paticsepítkezésével és annak hátraszorulásával keveset foglalkoztak. A városokban, falvakban és pusztákon említett földházakról több részletet ismerünk, tudnunk kellene azonban, hogy pl. a XVII—XVIII. században említett sok földház mennyiben eleve folytonossági, s mennyiben csak a korszakokénti szűkös viszonyok velejárója. S mivel az Alföld főépítőanyaga a sár, talán helyénvaló lenne egyszer a sártechnikát alaposan feldolgozni, amíg a hozzáértő és a régi munkamódot ismerő öregek végkép ki nem halnak. Rakott vagy fecskerakásos fal ma már alig, vagy általában nem készül, pedig ez a kezdetleges ősi falrakási mód csak szűkszavú jegyzetektől

ismerős. A falverésről is sok összegyűjteni valónk lenne, mert ez az állandóan terjedő és közkedvelt építésmód manapság sok műszaki újítással bővült. A vályog is terjedő falanyag, szerte az országban már patics és borona helyett is használják. A sárkésztítés, sározás, tapasztás különféle módozatait ugyancsak szórványos adatokból ismerjük. A falrakási műveleteket a fa-, nádazó és egyéb mellékmunkákkal együtt olyan barkácsoló mesteremberek végzik, akiknek szociográfiai megismerése szintén nyereség lenne.

A tetőszerkezet típusváltozatai hasonlóan sok kérdést vetnek fel. Miért van az, hogy pl. a Duna—Tisza közén a régi lakóház nyerges, ugyanakkor a tüzelő istálló sátoros tetejű? Népmozgalmilag vagy másként kell-e magyaráznunk a keveredő szarufás és szelemenés szerkezeteket? Az ú. n. farazatos házak néha egy községben két változatot mutatnak, de mellettük a vértelkes megoldás is él. Mi lehet ilyenkor a kultúrmorfológia, a népi technika, a kisipari hatás, az igényesség, stb. szövevényében az irányadó? De magának a tornácnak fal- és tetőszerkezeti megoldása, továbbá lakásfunkciós szerepének kezdete és kiteljesedése mind-mind — legalább bizonyos helyi vonatkozásban — feleletet vár. A faalkatrészeknél pedig figyelembe kell vennünk, az Alföldön jobban, mint másutt, a „faanyag megmaradásának elvét“, ami jelentheti egy bizonyos technikának anyagszabás által való mintegy kényszerűen azonosmódú fennmaradását, de jelenti az alföldi ház legtöbbször használatban levő anyagát is, mert ha a sárfal kidől, a házat szétdobják, a faalkatrészeket egy másik házon, vagy a régi helyén épülő új hajlékon mindaddig felhasználják, míg az idő végleg el nem korhasztja. A fával kapcsolatban érdemes volna kipróbálni a paraszti ács technikát, a mocsári tölgy, majd az akác, stb., végül a kereskedőtől vett fenyő megmunkálását illetőleg. A födémezésnél a nád- és sárborítás még erősebb megvilágításra szorul.

Tekintve, hogy a gazdasági építmények napjainkig sok ősiséget őriztek meg építésmódban és szerkezetben, érdemes önálló szerepükön túl ilyen szempontból is megvizsgálni őket. Egyébként a gazdálkodás mindenkori iránya és fejlettsége megmagyarázza eredetüket és értelmüket, beosztásukat és elhelyezésüket, a népmozgalmi tényezők viszont a sajátos formákat, mint pl. a bácska-baranvai szántalpas hombárok, stb. Bár gyakori primitívségük szívesen foglalkoztatta a kutatókat, szükséges, hogy a teljes látás kedvéért a gazdasági építményeket az előbb említett szélesebb viszonyítással magyarázzuk. Az igen fejlett bácskai tanyákon pl. feltűnő a trágyából készült akol sűrű jelentkezése, ezt a szegényebb és mezőgazdaságilag elmaradottabb Kiskúnságban már inkább csak hírből ismerik. Értelmezésére tudnunk kell, hogy az intenzív termelés miatt a föld karbantartására a Bácskában sok trágyát használnak fel, a nagyszámú szarvasmarhát azonban csak állattökének és trágyázási célból tartják, nem tejelésre, és félszilaj módon, tehát a kezdetleges egybentartási épít-

mény egy fejlett mezőgazdasági tevékenységen belül indokolva van.

Visszatérve a lakóházra, annak beosztását történeti illetőleg származási, valamint fejlődési és társadalomközi tényezőktől függően kell szemlélnünk, nem felejtkezve meg a családszociológiai vonatkozásokról sem. Igy jó lenne tudni, vajjon a múlt században még általánosságban fennálló nagycsalád hogyan használta a házat lakásul, mi volt a családostódásnak szerepe a házbeosztás módosulásában stb. Ugyancsak többet tudhatnánk a tanyai lakóházak és tagozódások kialakulásáról, főleg ha az ú. n. farm-tanyáról van szó. A lakáshasználat és a tüzelőberendezések összefüggése szintén tanulságos. A tüzelőknél részben az állandó változás következményeként, részben a célszerűsége törekvés miatt az utóbbi száz évben érdekes változást tapasztalhatunk. A régi kétosztatú alföldi házban a család nappali s részben éjjeli tartózkodó helye nyáron a szabadkéményes pitvar, télen a kemencével fűtött ház (szoba). A XIX. század vége felé kezdik a kéményalját lepadlásolni, a szabadkémény rendeltetését átveszi a kamin. A főzés azelőtt a kéményalja alatti középpadkán történt, majd ennek kidobása után a kemence szája előtti oldalpadkán vagy a katlanban. A kamin alatt már rendszerint nem főznek, mert a felül teljesen zárt helyiségben megjelenik a vaslapos takaréktűzhely, ezen sütnék-főznek, vele melegítenek, esetleg világítanak, fölötte szárítanak, körülötte tanyáznak. Igy az egész helyiség alkalmassá lesz az állandó téli-nyári tartózkodásra, ezért ágyakat is helyeznek el benne, és új építkezésnél már jóval tágasabbra méretek. A ház (szoba) — nem számítva a polgári igényű családokat — télen át inkább ruhatáru és alkalmi összejövetei helyül szolgál, gyakran már a kemencét is lebontják, és kályhát vagy takaréktűzhelyet állítanak bele, vagy ha a kemence megmarad, abba jobbra csak kenyérsütéskor fűtenek be. Más változat esetén nyáron a pitvarban (egyszersmind konyha is) tartózkodnak, télen meg a kisházban, de többnyire takaréktűzhely mellett. Az előbbi helyiséghasználat főleg új házaknál gyakoribb, s ilyenkor a volt pitvarra kettős ajtót tétetnek (üveges és levélajtó).

De mindkét változatnál az említett okok mellett a tüzelőszer problémája is szerepet játszik. A tőzeget, a nyílt tűzhelyek régen általános tűzrevalóját elhagyják, a nád, gaz alig számít, a szalma trágyának kell, kemencébe sajnálják. Bár oda tengeriszárral is befűthetnek, a takaréktűzhelyen viszont ezt is lehet használni, még hozzá gazdaságosabban. A fa kevés, ha veszik, a takaréktűzhelyel legcélszerűbben kihasználják. Ujabbán tüzelnek benne kőszénnel is, jól beválik. Kemencébe a fát nem pocsékolnák, a szén meg nem odaváló.

Az alföldi ház pitvara tehát (ma már jobbadán konyhának nevezik) összesűrítette magában a kéttagozatú ház valamennyi funkcióját (a kenyérsütéstől eltekintve), de ez a változás a tényleges lakáshasználatban egyáltalán nem jelent igazi fejlődést, hanem inkább le-
szűkülést. Az, hogy a szobák száma szaporodott, nézetünket nem

zavarja, mert a napi élet a legtöbb helyen ezekben a nyílt tüzelős pitvarból alakult helyiségekben folyik. A sok szoba legfőljebb módot, rangot jelent.

Ez az átalakulás észak és kelet felé is kihatással van, bár ott a ház (szoba), ha a nyílt kandalló helyett új tűzhelyet kapott is, eredeti szerepét jobban megőrzi, s a pitvar előbb ismertetett állandó lakóhelyiül való használata (átalakulva lakó-konyhává) inkább csak az igényesedő, polgárosodó gazdánál kezd meghonosodni, akik a magasabbrendűnek vélt alföldi életformát otthoni építkezésükben, illetőleg lakáshasználatukban utánozzák. Ilyen esetben a ház (szoba) ott is alig használt tisztaszobává kezd átalakulni, de ez náluk nem leszűkülés, mivel egysejtű hajlékuk lakáshasználatára tulajdonképpen most is csak egy helyiségre terjed ki. Ezeknek a mintegy nyolcvan éve megindult, de most is folyó változásoknak a mozzanatait igen tanulságos volna lerögzíteni, hiszen az alföldi ház egyik messze kiható változásfolyamata pereg le szemünk láttára.

A házbeli *bútorzat* a múltban egyszerű és kevés volt, de mindenkör szoros kapcsolatban állott a lakás beosztásával és használatával, s áll részben ma is. Kezdetleges bútorok sárból, zsombékból, fatökből még ma is akadnak itt-ott, az ágyszékek maradványai több helyen fellelhetők, ilyenek pl. a bácskai bunyevácok külúpszerű alkotmányai. Mintegy kétszáz év távlatából az egyes bútorok jelentkezését, sőt letűnését nagyon ügyesen lehet érzékeltetni, ha a hagyatéki leltárakat, a möringleveleket áttanulmányozzuk, s a lomtárakat átvizsgáljuk. Tanulságos volna a lakásdíszítés esztétikumára is kiterjeszkedni, melynek ízlésváltozásait több nemzedék lakáskultúrája szemléletesen tudná feltüntetni, s az egyszerű lakóhelyiségekből kiinduló nyomozás a nemhasznált, csupán parádéra tartogatott, esetleges többszörös tisztaszobákig, széles társadalomrajzi és lélektani megállapításokat is eredményezhetne.

A *ruházkodás* a néprajzi gyűjtésnek sokáig egyik legkecsegtőbb területe volt, mert a közelmúltban még egyes vidékekről könnyűszerrel színes tanulmányokat lehetett összeállítani. De főleg kezdők vagy kevésbbé járatosak gyakran igen fogyatékos leírásokat közöltek. Legfőképpen lehet véteni az időmeghatározás ellen, ugyanis egyes ruhadarabokat egyszerűen réginek vagy éppen ősinek mondani nem lehet, mert ez csak henye fogalmazású általánosítás egy lefolyt idejű népi divatnak, ami előtt és után mindig volt és van valami. Véteni lehet gyakran a társadalmi rétegződés, a korcsoportok felületes kezelése, a népmozgalmi tények szempontjainak mellőzése miatt, s még más egyéb viszonylatban is, ami mindig a teljesség rovására megy.

Ha egy-egy helység vagy nagyobb terület ruházkodási múltját akarjuk feltárni, igen helyes a körözési levelek helyrevonatkoztatott anyagával kezdeni munkánkat, majd azt kiegészíteni a hagyatéki leltárak, házassági szerződések, cseléd- és pásztorbérlevelek, valamint a

vallatási jegyzőkönyvek adataival, az esetlegesen fennmaradt rajzok, képek bevonásával, de mindig ügyeljünk az időbeliség feltüntetésére. Így ugyan sok lényeges vonást még mindig nem kapunk meg, pl. a díszítést is csak sejtetve, mégis hasznos alapunk lesz a szó- és tárgybeli hagyományok előzményeinek megértésére. Azt is meg fogjuk látni, hogy milyen erős divatmozgalmak mutatkoznak a múltban népünk egyes csoportjainál. Mindig voltak és vannak ma is kisebb és nagyobb kisugárzó divatközpontok, ízlésalakító közösségekkel, varró és varratási alkalmakkal, ezeknek a felderítése sokat megmagyarázna a népviseletek terjedése és módosulása tekintetében, más világításba helyezné a felülről alászállás kétségtelen gyakoriságát, az egyéni és közösségi ízlés viszonyát.

Hasznos lenne a tulajdonképpeni viselettel, tehát magával a ruha hordásmódjával is foglalkoznunk. Itt szintén nemi, kor-, társadalmi csoportok figyelembevételével számtalan esztétikai, néplelektani (pl. szimbolizmusra valló) vonást lehetne felgyűjteni a mindennapi és ünnepélyesebb alkalmi öltözködésekre, az egészségi állapotokra, testalkatra, kozmetikára, társadalomközi viszonylatra, tájbeliségre, nemzetiségi megítélésre és még sok másra kiterjedőleg.

A régi értelemben vett népviselet lassú elmúlása miatt nagyobb figyelmet kell szentelnünk az anyagönellátás hagyományainak, elsősorban a vászonanyagra gondolva. Az Alföldön a szövés-fonás csak a szélek felé él erősebben, a középső részekben néhány évtizede még fontak, de már több nemzedék óta takácsal szövettek. Az ilyen helyeken össze kellene gyűjteni a kendermunka összes emlékeit, mert alig él néhány öregasszony, aki ezekre valamennyire emlékeznék. Fel kellene gyűjteni a Duna—Tisza közén néhány évtizede még dívó kendermunkára járást, pl. a kiskunságiak a pest-soltmegyei Sárközbe mentek a kender kikészítésére. A takácsok alföldi múltját szintén kutatni kellene, nemkülönben a ruházattal foglalkozó valamennyi kisipar emlékeit vagy mai gyakorlatát.

S végül nem szabad hinnünk, hogy minden szürkülés ellenére is az Alföld egyes részein egészen megszűnt volna a népviselet. Igaz, hogy anyagában, alakjában, hordásában más, mint a színes világé, de azt a viseletet, amely bár jórészt a múlt század vagy néhány évtized polgári szabását mutatja, szintén népviseletnek kell tartanunk, mert csak a nép hordja, annak is van már hagyománya, ízlésszabálya, hordásmódja. Ez a hibridnek látszó újabb és mégis népviselet eddig néprajzilag alig jött számításba.⁴⁹

Tárgyi szemlénk ezzel végére ért. Voltaképpen még szólhattunk volna néhány területről, amilyen pl. a teherhordás, s talán bővebben a népi kisiparról is, azonban a felsoroltakat éreztük a legfontosabbaknak.

⁴⁹ Fél Edit: A turai viselet c. tanulmánya (Ért. 1937, 84—105. l.) komoly indítás a továbbiakra.

Szellemi és tárgyi vonatkozású részletekben egyaránt mindig *elvi alapon* is csoportosítottuk a kutatásra váró kérdéseket és problémákat, tehát a módszeres látás érzékeltetésére törekedtünk, s ezáltal arra, hogy a honi néprajzi kutatás helyenként korhadozó és megkövesedett előítéletekben botladozó szekerét új útakra vezessük és „megigazítsuk”. Annak a számbavétele, hogy „mit és hol” kell felgyűjteni — mint látni fogjuk, — csak egy a megindulás gyakorlati részletkérdései közül. Mi ezen felül a „miért, hogyan és mióta” szempontjaival az előbbieik korszerűségét szeretnénk növelni, mert ez egyszersmind már a jövő számára gondoló gazdaságosság is.

Az előzőekben végignéztük tárgykörok szerint a nevezetesebb tenivalókat, melyek természetesen jórészt csak ízelítőt adtak a ránkváró feladatok sokaságából. A továbbiakban még röviden a *munkaszervezés* némely kérdését kell érintenünk, inkább csak javaslatyszerűen, mert bizonyos, hogy az erőteljesen meginduló kutatás meg fogja határozni a közelebbi célokat, és ki is alakítja a munkaköröket. A tulajdonképeni főcél: az Alföld teljes néprajzi feltárása és monografikus feldolgozása hosszú évekbe telik.

Egy ilyen nagy munka — mint tudjuk. — csak akkor eredményes, ha a nagy összefüggések teljes rendszeres feltárásával a finom aprólékosággal kidolgozott részletek, a kis élet: a mikrobios ismerete is párosul. Ezért meg kell becsülni az anyaggyűjtést, a leíró tanulmányokat, mert nélkülük néprajzi tudományt nem művelhetünk.

Kérdezhetnők, hogy egy rendszeres feldolgozást bizonyos földrajzi tájon belül kezdjünk-e meg, vagy inkább egy etnikai (származásilag egybetartozó) közösségben. Bár eredmény tekintetében mindkét megoldás értékes lehet, részünkről inkább ajánljuk a származási csoportok elsőbbségét, mert a kultúra organizmusát ezeken belül jobban tudjuk érzékelni. (L. a táji szemléletről mondottakat.) Alföldi etnikai csoportjaink túlnyomórészt annyira komplex összetételűek, hogy már magában ez a tény is jelzi műveltségük és művelődésük sajátosságait. Nézzük meg pl. a „kiskúnok” néven ismert népcsoportunk összetételét. Őt helységeben (Lacháza, Kunszentmiklós, Szabadzallás, Fülöpszállás, Halas) nagyon vékony kún folytonosságot találunk, a XVII. században a lakosságot felszaporítja túlnyomórészt Baranya, Somogy, kisebb részben Solt és Pest vármegye, szórványosan Szerém és Valkó. A XVIII. században a házasodással Halason bekapcsolódik mindkét Sárköz, a század végén a középtiszai és nagykúnsági származású ref. bácskai telepes lakosság. A XVIII. században mind az öt községben jász-, pestmegyei, esongrádi, fehérmegyei stb. jórésztben róm. kat. elemek kerülnek melléjük, beolvadás vér szerint alig van ugyan, mégis megindul a műveltségi hasonulás. A többi kiskúnsági helység (Félegyháza, Majsa, Dorozsma és kirajzásainak) lakói jász, palóc és pestmegyei eredetűek, újabban erős szegedi keveredéssel. A ref. és róm. kat. jellegű kiskúnsági helységek közt azért van némi etnikai hasonulás, bizonyára a jász-

kún autonómia keretébe tartozás következtében. A származási szálak sokszerűsége miatt tehát ennek a műveltségben való megnyilvánulásait is keresnünk kell, a művelődésükben mutatkozó némi konvergenciát viszont az együttélés tényével magyarázhatjuk.⁵⁰ Alföldi nagyvárosaink legtöbbször is komplex származású alakulat, gyakran középkori folytonossággal és egy sereg, néha mástáji vérségű elem beolvadásával, mely azonban műveltségéből valószínűleg adhatott át az etnikai magnak. Amikor egyes közösségeket pontosabban nem tudunk etnikailag meghatározni, akkor a házassági szövevényük alapján tekinthetjük őket kulturális vagy érintkező egységeknek, pl. Mindszent, Algyő, Szegvár, a hódmezővásárhelyi Mártély, Sándorfalva stb. különböző időkben újratelepült községek, de házassági szövevényt alkotva egy műveltségi közösség tagjainak tekinthetők. Egyébként maga Szeged is jóformán valamennyi említett problémát a sajátjának vallhatja, éppen ezért érdemes lenne összes kirajzásaival együtt népi műveltségét korszerűen feldolgozni, bemutatóva a szegedi népi műveltség dinamizmusát. A táji vonatkozás továbbá a szorosabb-lazább etnikai csoportoknál sem sikkad el, hiszen az etnikum kialakulásának és fennmaradásának egyik követelménye egy bizonyos környezethez való alkalmazkodás, illetőleg a benne élés, és minthogy az etnikai csoportok által lakott kistájak és vidékek az Alföld nagytájába tartoznak, az alföldi népi kultúra tisztán táji megnyilvánulásai is világosan kirajzolódnak.

A tájbéli magyar nép, illetve egyes csoportjai műveltségének alapos megismerése mellett nagy figyelmet kell szentelnünk a nemzetiségek csoportjainak is.⁵¹ Betelepedésüket javarészt keltezni tudjuk. Régi hazájukból hozott hagyományukat és itt kapott hatásokból származó műveltségüket, táji alkalmazkodásukat stb. komoly elmélyedéssel kell tovább vizsgálnunk,⁵² illetve ahol semmi sem történt, ilyen alapon megkezdni, s így kiderülne, hol, miért és mennyiben érvényesült a magyar népkultúra fölénye, vagy a népközi kölcsönhatások egyáltalán hogyan folynak le. A népszénelmi megoszlás szerint helyenként kisebb-nagyobb eltérésekre számíthatunk.

A kutatás célja és módszeres biztosítása végett a teendők további szerteágazásáig előzetesen már néhány nyilvántartást és adattárat kell összeállítani. Első teendő egy olyan *irodalmi nyilvántartás* elkészítése, melyben tárgyi, helyi és szerzői felsorolását kell adni annak, hogy az Alföldön mit, hol és kik gyűjtöttek, s a két előbbi kategóriát térképre kell venni, hogy az eddigi eredményeket és hiányokat azonnal áttekinthessük.

⁵⁰ Egy készülő etnikai tanulmányunk alapján, melyhez az országos özszeírások és az egyházak anyakönyvi adatait is feldolgoztuk.

⁵¹ Eperjessy Kálmán: A Délvidék magyarsága. Délv. Szemle, 1942, 33—40. l.

⁵² Bálint Sándor: A néprajzi kutatás délvidéki feladatai. Délv. Szemle, 1942, 72—76. l.

Nagyon szükséges egy *fénykép-, rajz- és képgyűjtemény* megszervezése. Lehetőleg minél több régi anyagot kell beszerezni, és tárgyi, valamint helyi csoportosítással nyilvántartásba venni. Régi fényképek lemezgyűjteményéből sok értéket menthetünk meg. Egy ilyen gyűjtemény különösen segítségünkre lesz a változás-periódusok tárgyi tisztázásában.

Ismét egy nyilvántartásba vegyük fel — fokozatosan kiegészítve — a községi és városi, valamint egyházi és családi *levéltárak* anyagára vonatkozó adatokat (tanácsjegyzőkönyvek, körözési levelek, bíraskodási jegyzőkönyvek, liber fundi stb.), valamint ugyanezek térkép-jegyzékét, hogy néprajzi kutatásunkat történetileg elmélyíthessük. (Ennek a helytörténeti, társadalomrajzi és más egyéb kutatás is sok hasznát veszi).

Végül vessük meg az alapját egy olyan *helyismereti adattárnak*, amely minden alföldi község fontosabb történeti, földrajzi, gazdasági, népmozgalmi és egyéb statisztikai adatait tartalmazza, vagy legalábbis utal azokra. Ez utóbbi nyilvántartás ugyan nem néprajzi értelemben vett kívánalom, mégis nélkülözhetetlen komoly kutatóknak s kezdőknek egyaránt, hogy az okvetlen szükséges tájékozódása gazdaságos legyen, és pontos áttekintést kapjon arról a helyről, ahova készül, vagy amin dolgozik. A néprajzi irodalomban nem egyszer találunk sajnálatos bölcsekedéseket, mert a gyűjtő nem nézett utána a kutatási területre vonatkozó szükségessé tudnivalóknak.

Legutóljára említsük meg magukat a kutatókat. Számításba jönnek elsősorban azok, akik *egyénileg* és egyes tárgykörökben már régi munkásai az Alföld néprajzának. Bevonásuk és támogatásuk nagy nyereséget jelent. Egyénileg dolgozhatnak olyan munkavállaló vagy megbízott vidékiek, akik bizonyos körülhatárolt teendők végzésére alkalmasak.

Ha azonban egy táji vagy népi csoportot akarunk felvenni, vagy akár csak egy falut feldolgozni, tapasztalataink szerint legjobb a *csoportmunka*. Az egyetemi és főiskolai hallgatóságból megfelelő előkészülettel és szakszerű irányítással kiváló teljesítményű kutató-együttest lehet szervezni. Az előzetes kiképzést szakemberek végezzék többszöri terepgyakorlattal, s ezen a szakkiképzőnek személyesen kell az érintkezés, kérdés, gyűjtés művészetét bemutatni, majd vezetni és figyelni, tanácsot adni, az adatokat rendszerbe foglaltatni stb. Az elméleti kiképzés egyoldalú, s a kutató-jelöltek a tényleges munkába álláskor kedvüket veszthetik, s egyébként se olyan biztosak, mint hogyha rutinos gyűjtő mellett már foglalkoztak volna. Ha csoportunk szakszerűleg több tagozatú is (hiszen a gazdálkodástól a zenéig számtalan részterület van), a vezetésnek már a kiképzés alatt is egy szakember kezében kell maradnia, mert az összehangolásnak már azidőn belül meg kell történnie. A vezető egyúttal a kutató munka lelke, irá-

nyitója, és széles látókörrrel kell rendelkeznie; a néprajzon túl a népismeret minden ágában jártas legyen. Amikor a kezdő kutatót terepre visszük, saját részlettevékenységének akkor van igazán értéke, ha nem csupán kérdőívről dolgozik, de megláttatjuk vele a nép egyéb kérdéseit is, főként a táji szimbiozisnak és a társadalmi valóságoknak törvényeit, mert így lesz számára a népi műveltség egyszersmind biológiai élmény, és így válik a gyűjtőből alkotó munkatárs.

Mind az egyéni, mind a csoportos tevékenységet úgy kell irányítani, ahogy azt a témák, illetve kutatási szükségletek fontossági rendje megszabja. De ebben legyen rugalmasság. Rávethetjük magunkat valamire, mert utolsó hirmondója egy régi világnak, de lássunk neki ugyanolyan buzgalommal azoknak a felbukkanó jelenségeknek is, melyek ítéletünk szerint a népélet egy új fordulatát jelentik.

Dr. Tálasi István

intézeti tanár (Allamtudományi Intézet, Budapest),
egyet. m. tanár (Szeged).